

Adalékok Buda és Pest 1684. és 1686. évi ostromához.

(Főleg a körmendi hercegi levéltár adatai alapján.)

1936-ban, Buda visszafoglalása 250 éves évfordulójára Budapest székesfőváros Károlyi Árpád nagybecsű monografiáját Wellmann Imre átdolgozásában, a fővároshoz méltó fényes és előkelő köntösben újra kiadta. Ezen mű első kiadásához írt Előszóban néhai Károlyi Árpád hangoztatja, hogy többek közt a herceg Batthyány-család körmendi levéltárában »valami jó forrásra akadni« nem tudott, »azonban — folytatja — azt, amit a körmendi levéltár nyújtott, azt a keveset becsületesen fölhasználtam«.

Ha végigforgatjuk a kötetet, mindjárt előljáróban megállapíthatjuk, hogy Károlyi Buda 1684. évi ostromához a körmendi levéltár anyagából semmit sem használt föl, nyilván azért, mert ezen adatokat akkor meg sem találta, ami pedig az 1686. évi ostromot illeti, ehhez tényleg kevés adatot talált és azt műve 14,107—8, 110 és 112. lapjain föl is használta.

Tartozunk azonban nagyhírű néhai historikusunk áldott emlékének annak kijelentésével, hogy ő a most napfényre került adatokat már csak azért sem láthatta, mert akkor még a levéltár missilis anyaga rendezve nem volt, s ezenfelül ez a rendezetlen anyag akkor elhelyezésénél fogva nehezen volt hozzáférhető, úgyhogy talán még hosszú hetek kutató munkájával sem juthatott volna azon adatokhoz, amelyek a jelenleg folyó rendezési munkálatok során előkerültek, s amelyeket az alábbiakban közlünk.

I.

AZ OSZMÁN URALOM ALATTI BUDA A NEMZET ÉRDEKLŐDÉSÉNEK KÖZPONTJÁBAN.

Buda és Pest 1541-ben történt megszállása után az 1542., 1598., továbbá 1602—3. évi sikertelen ostromok után 1684-ig Buda várát a magyarság többé meg nem támadta, ami azonban korántsem jelentette azt, hogy a nemzet fővárosa visszaszerzéséről csak egy pillanatra is lemondott volna. A nemzet a XVI. és XVII. századok folyamán félszemmel állandóan és élénken Budát figyelte s várt a kedvező alkalomra! A Budán maradt és ott lakó magyarok, a jövő-menő hírvivők, levélhordók, kereskedők, kémek, a követségek és követségi kíséret tagjai és nem utolsó sorban a sarcuk után járó hadifoglyok a budai eseményekről akarva, nem akarva, szinte állandóan tájékoztatták a nemzet közvéleményét. Hiszen alig tette be a

lábát az oszmán Budára s ott még jól be sem rendezkedett, máris érkeznek hírek mind Pestről, mind pedig Budáról.

A magyarságot természetesen elsősorban az oszmánok budai-pesti erőviszonyai, a budai vár állapota, szóval a hadi szempontból értékes hírek és értesülések érdekelték. Különösen áll ez a megállapítás az 1542 előtti ostrom idejére, amidőn a magyarság és Ferdinánd király is Buda és Pest helybenmaradt magyarjaival a szoros kapcsolatot már csak azért is fenntartotta, hogy az oszmánok hadititkait kifürkésztessék. Így pl. 1542-ben Perényi Péter (akit egyébként az oszmánokkal való cimborálással gyanúsítottak) a pesti bíróval és polgárokkal, továbbá egy Nagy János nevű kémfével tartott fenn összeköttetést, akiktől úgylátszik értékes híreket tudott meg és ezeket Ferdinánd királlyal is közli. A pesti magyarságtól szerzett híreiről nincsenek részleteink, mert a pestiek levelét egyszerűen továbbította a királyhoz, de már becsesek azok az értesülések, amelyeket Nagy Jánostól tudott meg. E szerint Nagy János Budán azt hallotta, hogy az oszmánoktól ásókkal és egyéb szerszámokkal fölszerelt 20.000 munkás és 600 kőműves Budára érkezik.

A 20.000-es szám valószínűleg túlzás, és ezen számból legalább egy nullát el kell vennünk.

Nagynak egyéb értesülései is voltak; és elmondotta, hogy az oszmán Buda városa körül akarja a Dunát vezetni, ami erődítési szempontból érdekes elgondolás volt, úgylátszik azonban, hogy ez a terv technikailag akkor keresztülvihető nem volt. Ezenkívül az oszmán a Gellért-hegy tetején egy erődöt is akar építeni, ahonnan Pest városát védelmezné.¹⁾

Amint tudjuk, az 1542 október elején Budavár ellen tervbevett ostrom, amely azonban csak Pest ostromáig jutott, csúfos kudarccal végződött. Ennek lezajlása után egy Óz (Hewz) János nevű és Bátorban lakó veterán magyar harcos nem tudván a történetke belenyugodni, valamelyik magasabb fórumhoz (talán egyenesen a királyhoz) Pest és Buda újabb ostromára vonatkozólag írásban egy bő és terjedelmes emlékiratfélét nyújtott be, melyben az ostrom mikénti végrehajtására tanácsokat ad.²⁾ Ebből nyilvánvaló, hogy Pest 1542. évi sikertelen ostromával a magyarság a főváros visszaszerzésének ügyét korántsem látta elintézettnak s további kísérletezést kívánt, ámde a század végéig Buda visszaszerzése tárgyában semmisen történt.

A magyarság természetesen Budát ezután is szoros megfigyelés alatt tartotta, és úgylátszik, kémféle embereink állandóan Budán tartózkodtak, akik az ottani eseményekről folyton tájékoztatásokat küldtek. Így pl. Albert prépostnak a királyhoz 1543-ban küldött egy leveléből látjuk, hogy ekkor Horváth János váci prefektus kémje állandóan Budán tartózkodik.³⁾

A Budát és Pestet figyelő kémek feladatát némileg megkönnyítették a minduntalan Budára, vagy azon keresztül Konstantinápolyba igyekvő császári vagy királyi követek és kíséretük, továbbá a kereskedők, akik úgylátszik szintén mindent számontartottak és figyelemmel kísértek.⁴⁾

A budai és pesti magyar hírszolgálat tehát már az oszmán megszállás első éveiben kifogástalanul működött, és így a nemzet a Budán történeteket mindig pontosan tudta. Így pl. 1551-ben egy A. S. betűk mögött

meghúzódó valaki megírja, hogy Kászon (Kázum) basát Budáról elcsapták és székesfehérvári szandzsákká degradálták, helyébe a herélt boszniai Ali basát tették, akinek érkezését minden órában várják. Vele érkezik tíz szandzsák katonasága, akik azért jönnek ide, hogy Pestet hét bástyamművel megerősítsék, a Dunát a város körül vezessék, a Szent Gellért-hegyén pedig egy tornyot építsenek. E munkálatok prefektusa Kászon basa leszen, aki mindaddig, míg e munka el nem készül, Pesten marad.⁵⁾ Ügylátszik tehát, hogy Kászon basa hadmérnökféle lehetett, aki műszaki munkák végrehajtására alkalmas volt, de egy nagy vár katonai kormányzására használni nem lehetett. Azonban nemcsak ilyen, hadi szempontból különösen fontos híreket kapunk a fővárosból, hanem még azt is megtudjuk, hogy melyik basa mikor és hol legelteti lovait, mint ahogy 1553-ban Paxy János Miksa főhercegnek jelenti, hogy a budai, pesti, esztergomi és váci oszmánóság lovait már kicsapta (május 3-án) legelni, és a budai basa lovai Kelenföldén, a pesti oszmán helyőrség lovai pedig Pest fölött, nyilván a Rákoson legeltek.⁶⁾

Látjuk tehát, hogy az ügyes magyar kémek mindent látnak, hallanak és megtudnak s mindenről jelentést tesznek.

A XVI. század hatvanas-hetvenes éveiben Budán Kis Péter deák végezte az értékes kémiszolgálatokat, aki pl. 1565-ben nemcsak az oszmánok óbudai táborát kémleli ki, hanem a keresztényeknek csatára alkalmas táborverési típust is tervez s ezt ügylátszik rajzban a királynak Bécsben személyesen adta át.⁷⁾

Eltekintve most már az efféle inkább katonai jelentőségű értesülésektől, a XVI. században Budáról másféle, egészen meglepő híreket is kapunk. Így pl. 1575-ben Istvánffy Miklós Batthyány Boldizsárt arról tájékoztatta, hogy több konstantinápolyi, budai és más helyről biztos hírként közlik azt a titkos értesülést, hogy az oszmánok császára ezen év őszén Budára jönni készül és *a telet az egykori magyar fővárosban akarja tölteni*. A budai fellegrát (tehát Mátyás királyunk egykori palotáját) már tisztogatják, az ablakokat, szobákat, konyhákat és egyéb helyiségeket már restaurálják, nemkülönbén gabonát és más mindenféle élelmet is gyűjtenek. Az a híre, hogy a császár Magyarország megtekintésére és nem hadakozni, háborús céllal jön, ámde ki tudja? — írja Istvánffy.⁸⁾

Ez a hír mindenesetre rendkívül érdekes volt, ámde alig lehetett elhinni, hogy a Nagyúr a szelidebb éghajlatú Konstantinápolyt éppen télvíz idején hagyja el és a zord évszakban jöjjön Magyarországot megtekinteni, amikor az időjárási viszonyok efféle kirándulásokra és utaztatásokra éppen nem alkalmasak. Így tehát ez a hír csak érdekes hír maradt, és a szultán sem ekkor, sem soha Budát *állandó* tartózkodásával meg nem tisztelte. 1578-ban pünkösöd hétfőjén (május 19) este 10 óra tájban sűrű villámcsapások kíséretében heves zivatar, sőt földrengés is volt Budán, s ekkor a villám becsapott a királyi várba, Mátyás király egykori palotájába, s éppen oda, ahol az oszmánok puskaporukat tartották, mire az egész épület a robbanás folytán rombadőlt és leégett, úgyhogy alig maradt benne lakható épületrész, továbbá Buda és Pest is leégett.⁹⁾

Bár szinte hihetetlenül hangzik, de mégis megtörtént, hogy a nyugati kereszténység, úgy mint a magyar királyok idejében, Budához fordult

szükség esetén most is segítségért, noha most már Európa éléskamrája fölött az oszmánok rendelkeztek. 1571-ben történt, hogy a németországi részekben itt-ott gabonaintség volt, mire Augsburg városa a császárhoz követeket küldött, hogy járjon közbe a budai basánál, hogy ez engedje meg, hogy a magyar rónáról búzát lehessen Augsburgba kiszállítani. Nem tudjuk, vajjon a császár közbejárt-e vagy sem, de mindenesetre jellemző, hogy Magyarországnak mint nyugat éléskamrájának emléke Európában még a XVI. század második felében is élt, s úgylátszik, hogy szerencsés fekvésénél fogva egykoron Buda lehetett az alföldi gabonakivitel központja.¹⁰⁾ Azonban nemcsak Augsburg tartotta még ekkor is számon Buda létezését, hanem pl. Nürnberg is. Itt is figyelemmel kísérték a Budán történeteket, s ide a XVI. század végén Bécsből egy Boldizsár nevű kamarásmester irogatja sógorának, bizonyos Köler nevű embernek a budai híreket, hogy pl. 1595-ben új basát »választottak«, hogy »die ungerischen mit ihrem Veltleger vor Offen« állanak, stb.¹¹⁾

A XVII. században virágkorát élő hadifogoly-üzlet lehetővé tette azt is, hogy a nemzet még a budai basa divánában történekről is értesüljön, amint azt a körmendi levéltárban lévő nagyszámú csonkatoronybeli magyar rablevél bőségesen igazolja. Ezen értesüléseket az országot keresztül-kasul járó és sarcot kolduló magyar hadifoglyok valószínűleg élőszóval is terjesztették. Már 1608-ban ilyenféle híreket üzen és ír két Budán lévő magyar legény Váraljai Mátyás és társai körmendi vajdáknak.¹²⁾

1616-ban Budán lakik egy Balázs deák nevű ember, aki nyilván magyar-oszmán tolmács lehetett, s aki Batthyány Ferencsel, Bogárdi Jánossal, Tóth Mártonnal levelez, viszont ugyanezen évben Budáról ír levelet Garcia Gáspár Batthyány Ferencnek, aki valószínűleg követségi ember lehetett. 1621-ben Lengyel Boldizsár ír levelet Batthyány Ferencnek, hogy »Szepsy, Kutasy, Tallay uraimék« — akik valószínűleg Bethlen Gábor emberei voltak — »Budára mentenek, tisztességesen fogadták őket.«¹³⁾ Gróf Esterházy Miklós nádor úgylátszik Budán állandó megfigyelőket tartott, mert 1636-ban Batthyány Ádámnak azt írja, hogy : »Nem réghen hozák híret annakis, s — írják azon *Budán való embereinkis*«, hogy a boszniai oszmán hadak »Budához érkezvén s giőlekezvén az Pesti mezőre fognak táborba szállani...« stb.¹⁴⁾

Az oszmánok által megszállt és behódoltatott területek helységei is sűrűn érintkeztek Budával, azonban ez az érintkezés rendszerint nem volt kellemes. Így 1652-ben »Bölcske várasának« a budai Haszól Olmár Huszain bulyok basával volt kellemetlensége és ezért Budával sűrű érintkezése, s ugyanekkor a patai és solti bírának is volt valami bajuk a budai »urakkal«, s a budai vezér valamiért »egi röttenetös fene természetü csauzot« több csauzival együtt bocsátott rájuk.¹⁵⁾

Természetesen az oszmánok által meg nem szállt területeken a magyarságnak is bőven voltak oszmán hadifoglyai, akiknek Budával rendes postai kapcsolatuk és forgalmuk volt, »mert ott talállják Vezérrel egiüt az fő tisztviselőket«, és mivel Budáról is küldtek ki leveleket és ott is megfordultak a sarcuk után járó oszmán hadifoglyok, ezek útján is szivárogtak ki hírek az országba.¹⁶⁾ Természetes azonban, hogy az oszmán hadifoglyok nem egészen megbízható híreinél sokkal értékesebb értesülésekkel jöttek

Budáról a keresztény hadifoglyok. Így pl. 1656-ban Niczky Boldizsár Batthyány Ádámnak a következőket írja: »Nagy sietséggel érkezék Budáról ma öt óra táiban két keresztien rab«, sarc ügyében jöttek, de izenetet is hoztak, hogy t. i. van Budán 14 esztendőös rab is immár köztük, aki Budán hever, »de soha még anni időtül fogva törököt anniát Budán nem láttanak, az kik az töb végházakbul s Bosznábul és Bachkarul giülekesztek most Budára s készülteket sem látták mégh giakorta ugi mint most. Mely felé van szándékiok nem tudhattiák«, kéri, írja meg mindenfelé, hogy legyenek vigyázásban, »mert nem kicsin csin cselekedésére igiekeznek az ebek«.17)

Ebből is látni, hogy az oszmánság életét Budán mindenki erősen figyelte, és a nemzet minden megmozdulásukról azonnal tudomást szerzett.

I. Lipót király természetesen oszmán tolmácsot is tartott, s ezek a tolmácsok is gyakran megfordultak Budán, ahol igyekeztek alaposan körül nézni. 1657-ben egy Zemper György nevű volt a király tolmácsa, aki ezen év késő őszén a király megbízásából Budán járt. Innen visszatérőben a budai vezér Zsámbékig kíséretet adott neki, azt azonban a magyarok megtámadták, mire a vezér egy csauszt azonnal Bécsbe küldött és elégtételt kért, amiből azután diplomáciai bonyodalom keletkezett.18)

A magyar urak is tartottak Budán megfigyelőket. Ilyen megfigyelője lehetett Budán Csáky Zsigmondnak is, aki mindent számontartott, s aki 1666-ban biztosan tudja és gróf Batthyány Kristófnak meg is írja, hogy: »Az hogy Budánál volna valami török tábor, az nem való«.19)

Mentől jobban közeledünk Buda ostromainak éveihöz, a magyarok annál élénkebb érdeklődéssel figyelik és figyeltetik a Budán és Pesten és a környéken történeteket. Különösen éber volt ez a figyelem a Bécs ostroma alatti és ezt közvetlenül megelőző időkben. Célzok itt az 1682. évi közismert eseményekre, amidőn már nemcsak Buda vára, hanem Thököly mozgalmával kapcsolatosan a budai basa hadi ténykedései is módfelett érdeklik a magyarságot.

1682 elején Thököly és Bécs közt fegyverszünet állt fenn, ezt azonban május 20-án Thököly felmondta, s miután Zrínyi Ilonával lakodalmát megülte, július elején megkezdte a németek elleni hadműveleteit. Már javában folytak az ellenségeskedések, Thököly hadai július 20-án már a kassai fellegrátat is bevették, midőn végre Esterházy Pál nádor is elkezdett a táborbaszállásról gondolkodni és július 25-én gróf Batthyány Kristófhöz, a dunántúli részek főkapitányához a következő tartalmú felhívást intézte:

Illustrissime ac excellentissime comes, domine affinis mihi colendissime. Salutem cum paratissima servitiorum meorum commendatione. Nem kétlem kegyelmed mégh értette az nemes vármegyékre ez el mult napokban írt leveleimbül az pogány ellenségnek Pesthez való nagy gyülekezését, már most az Buydosó Magyarok táborban való szállását, s-ugyan azoktul némely nemes vármegyék föl ültetéséről való szorgalmaztatását, elhittem eddigh értette kegyelmed. Kibül az nyulán való ellenkezésnél egyebet akar melly okos elme is nem magyarázhat. Ha azért csak hivalkodó szemmel nézzük ezeket az dolgokat, s-nyakunkra várjuk illy nyilvánvaló ellenséginket, bizonyára eltávozzhatatlan veszedelem követ minnyájunkat. Hogy azért *reghi eleinktiül vett igaz magyar vériünket ez Világh előttis mégh mutathassuk*, ad okot arra kegyelmes coronás király Urunk eő fölséghe szép atyai szeretetbül szármozott gondviselés-parancsolattja, kibül észben vehetny melly buzgosággal kiuánnya szegény hazánk

oltalmát kegyelmes Urunk eő fölséghe. Mire nézue énis Isten engedelmebüil táborban szállok houa hamaréb akarúan eszelis Palatinusi kötelességemet, s-ez szegény haza oltalmához igaz magyari szeretetemet megh mutatnom. Minek okáért akarám ez leuelem által kegyelmedet megh találnom s-tisztem szerint requirálnomis, mihelyen érti mezőben való szállásomat, azontul minden késedelem nélkül föl kellyen, miuel az veszedelem már eöregbülvén az szükséghez köll magunkat alkalmaznunk, mentül többed magával lehet föl üllön, s-mutassa megh hogy hazáit igazán szereti, s-készeb szabadságaért düchösséges halált szenvedni, hannem mint az egész világh csuffia, s-ellenséginek prédáia lenny. Nem kételkedvén azért kegyelmed igaz magyarságában, kívánom Isten sokáigh éltesse jo egészségben szerencsésen kegyelmedet. Datum Kismartony die 25 Julii anno 1682.²⁰⁾

A nádor ezen hazafias insurrectionális parancsának nem sok foganatja volt, úgyhogy e fölhívás után a nádor részéről több sürgetés következett, melyekben nagyobb hatás kedvéért fenyegető mumusnak rendszerint a budai vezér és annak sikeres hadi tényei vannak előtérbe tolva. Így 1682 augusztus 19-én a nádor Batthyány Kristóffal tudatja, hogy a generális fölkelés tárgyában írt már, »és periculum in mora vagyon és a budai vezér Ónodot megvevén és asztat demoliálván, ment Cassa alá s mostan aszt is löveti«, szükséges tehát hogy kegyelmed a táborba szállást siettesse.²¹⁾

Ügylátszik, Kristóf erre se nagyon mozgolódott, mire a nádor augusztus 26-án Bécsből már erélyesebb hangú írást küldött. »Csudálkozom — írja — raita, hogy nem tudósít kegyelmed ha Táborban szállot-é már kegyelmed vagy sem, ha mégh oda nem szállott volna kegyelmed, *nem tudom mit csinál kegyelmed, talán az utolsó veszedelmet fejére várja*; Kassát és Eperjest már meghveötte a Budai vezér, most Lőcse városát obsideálja. A nemes vármegyék is most láttyák, hogy nem kuruczal, hanem törökkel legyen dolghok, azért csak insurgállyanak personaliter, ha elveszni nem kívánnak.«²²⁾

Batthyány Kristóf szép lassan ugylátszik mégis csak táborba szállott, és a nádor Kristóf fiát, Ádámot, aki később Kanizsát és Székesfehérvárt foglalta vissza, a táborban maga mellé vette és 1682 szeptember 3-án Bécsből keltezett levelében Kristófnak igéri, hogy Ádámra úgy fog vigyázni, mint saját fiára.²³⁾

1682 szeptember folyamán maga a nádor is táborba szállott és szeptember 29-én a semptei táborból azt írja Batthyány Kristófnak, hogy siettesse embereit, mert ha a Vág vonalát nem biztosítják, által jön az oszmán, köztük a budai vezér is, és alkalmatlanságot teszen.

Ezen év október 4-én már az a hír járta, hogy az oszmánság Budánál összpontosította erejét. Ugyanis Szombathelyről ekkor Széchényi György kalocsai érsek azt kérdi Batthyány Kristóftól, hogy vajjon: »Budánál van a tábor és ott subsistál?« — t. i. az oszmánok tábora. Ekkor azonban a budai vezér és serege nem volt Budánál, hanem október 20-án Esztergomnál, és ha egyesülne Thökölyvel — írja a nádor a semptei táborból — Lévát fogja megszállani és Újvár felé fog nyomakodni.²⁴⁾

Azonban a budai vezér nem soká maradt Esztergomnál, mert október 24-én Győrből Esterházy János Batthyány Ádámnak már azt írja, hogy amit tegnap írt, azt elismételheti ma is, »hogy az egész török tábor Estergam alul elköltözködven Budához, a szent Geller hegye alatt telepedet megh és az mint bizonyos embereim referállják, még tized nap alatt sem akarna el oszolni.«²⁵⁾

Így állván a dolgok, november derekán a nádor a magyar hadat eloszlatta, s ő maga is a hónap végén már Bécsben volt.

1683 elején Bécsben már tisztában voltak azzal, hogy az oszmánság részéről valami készül, csak azt nem tudták még, hogy a készülődésnek mi a végső célja.²⁶⁾ Erre való tekintettel I. Lipót király már februárban elrendelte, hogy egy tekintélyes magyar haderő is álljon az oszmánok ellen készenlétben. A sereg létszámát legalább 5000 főben állapították meg, és a nádor gróf Batthyány Kristófnak mint a király tanácsosának titoktartás terhe mellett azt is megírta, hogy a király valamelyik oszmán kézben lévő várat akarja megtámadtatni.²⁷⁾ Hogy Lipót akarata és a készülődés komoly volt, azt bizonyítja, hogy a nádornak meghagyták, hogy a magyar katonaság fizetését illetőleg dolgozzon ki egy javaslatot. Esterházy a fizetési tervezetet el is készítette, annak egy példányát a dunántúli főkapitánynak, Batthyáynak is megküldötte. Ezt a fizetési tervezetet a függelékben közöljük. (A nádor ezen tervezetébe a minden lében kanál Kollonits érsek is beleavatkozott, s a nádori javaslattal szemben a magyar lovaskatonáknak csak havi három, a gyalogosoknak pedig csak havi két forint zsoldot akart fizetni, amin a nádor fölöttébb megbotráncozott.)

1683 tavaszán már a szemben álló felek részéről komoly készülődés folyik, és a nádor május 20-án Köpcsényből Batthyány Kristófnak azt írja, hogy csak helyeselni tudja, hogy a nemes vármegyéket személyes insurrekcióra kényszeríti és táborba »szálléttya«. A vármegyék hada azon föld védelmére elég is lesz, ha személyesen szállnak hadba, »nem lévén mitől egyébaránt is tartani ottan, mert az Budai vezér minden erejét (úgy tudom), hogy Budához szálléttya táborban, mely ellen is elegendő embere vagyon eő feölségének és így azért intéztetett úgy a dologh... hogy kegyelmed ott a táyon a nemes vármegyékkel, én pedig Dunántúl az magyar urak Bándériumival promoveállyam eő feölsége szolgálattya.«²⁸⁾

Két nap mulva (május 22) a nádor Köpcsényből újabb levelet intéz Batthyány Kristófhhoz, melyben fölhívja, hogy mivel ő fölsége armadája már közel van Marcaltóhoz, Batthyány a maga táborát helyezze máshová és inkább vigyázzon Kanizsa felé, »mivel a Budai vezér mindenfelől a népet öszve gyüiti, Ujvárbólis az Tatárokat ki vitette s az bassának megparancsolta, hogy mentől több lovast külgyen mellie, tartván az eő fölsége armadájától, a ki máris az holdultságon vagyon.«²⁹⁾

Az oszmánság hadi készülődéseiről ír Vég Tata vár kapitánya, Szathmáry Imre is, aki június 21-én kelt levelében Batthyáynak jelenti, hogy Juhász István tegnap onnan elment, »hintegeti a városon sokaságát jöni a Tatárságnak«. Juhász ezen értesülését Szathmáry kiegészíti, írván :

Való dolog, hogy a Pesti hid eleiben feles számú érkezett (t. i. tatár), dulnak fosztnak, a hidat edgy darabon el is hánták előttök. Ugy iöve hírem, hogy Vác felé indulnának még ma. A Vértes alat mindenüt számos gyalogh embereket parancsolnak a pákozdi tó mellett kutakat ásotni. Ma Komáromban sokat lövének.³⁰⁾

Látnivaló ebből, hogy az ellenség egyelőre szigorúan titokban tudta tartani támadásának célját. Senki sem tudta, hogy az oszmán merre fog megindulni. Bécsben is Győr vagy Komárom ostromát várták, de ez is csak sejtés volt. Szathmáry ugyancsak június 21-én Vég Tata várából

keltezett második levelében már valamivel többet tud. Ekkor Batthyány-nak ezeket írja :

Bizonyos, hogy az Pesti mezőrül Vácz felé takaroszik föl az Tatár. Az is iöve hirem, hogy az Eszéknél lévő tábor már Földvárhoz érkezett, arra a végre is chinállják a kutakat a pákozdi tónál, hogy valamerre föl iött sultán Sulimán, most is arra a tágosra jöne az ellenség... a szándék bizonyossan *Győr alá* vagon.³¹⁾

Tehát a pesti mezőn való nagyarányú készülődés és csapatgyülekezés sejtett, de biztosan nem tudott célja Győr megtámadása lett volna. A támadás irányát már megindult csapatmozdulatok alapján jól sejtették, de a céljában tévedtek. Mint tudjuk, a hiú és nagyravágyó Kara Musztafa célja nem Győr, hanem Bécs volt. Ezt támadta meg és vette ostrom alá, azonban nemcsak csúfos kudarcot vallott, de megindítója lett annak a hatalmas kereszteshadjáratnak, amely hazánk földjén játszódott le, s amellyel Európa a félholddal egyszersmindenkorra le akart számolni, s amelyben Buda és Pest jövendő sorsa is örökre és javunkra eldőlt.

Bécs fölmentése 1683 szeptember 12-én eldőlt, s ezzel kezdetét vette az oszmánság tragédiája. A bécsi diadal híre gyorsan elterjedt az országban, és e győzelemmel kapcsolatban a magyarság első gondolata ismét csak — Buda volt. Igazolják ezt az egykori levelek, melyek írói szinte önkénytelenül állandóan Budával foglalkoznak. Így 1683 szeptember 24-én Babocsay Ferenc veszprémi kapitány Draskovics Miklós országbírónak a következőket írja :

Az nagyságod 22 praesentis költ levelét illendő bötsülettel ma vettem estve hat óra tájban, melyben írja Nagyságod kegyelmes urunk Eő Felséghe nagy dicsőséges diadalmát az pogányokon, kire hogy Isten továbbis segélye kegyelmes urunkat eő felségét. Nékünkis parancsollya Nagyságod, hogy miis minyájan kész szivel és akarattal ugy készüljünk, hogy valamikor és valahová parancsollya Nagyságtok, miis meg indulhassunk, az kit jo szivel és nagy örömmel meg tselekeszünk valamint legjobban lehet. El várjuk azért az Nagyságtok parancsolattyát készszen minyájan. Az iránt való parancsolattyát is értem Nagyságodnak, hogy Buda felé bizonyos kémekeket küldgyek, a hová ma küldöttem bizonyos meg hit emberimet, mind Buda felé s mind pedig Feirvárrá bé, a honmet tudom rövid nap megérkezvén, éjjel nappal sietséggel Nagyságodnak meg írnia el nem mulatom, egyébaránt mais jöttek *bizonyos hirmondóim* Buda felől, az kik azt beszélik, hogy azokban az meg vert törökökben, az kik el nem szökhettek közzülök, mind Budához gyülekeznek, de tsaknem többen szöktek már oda alá hazájokban ; mint az kiket Budához hajthattak, ennek. Az fényes Vezér felől többen mondgyák hogy Bécs alat el veszet volna, mint vissza jövetelét : a Budai Vezért pedig két más basával bizonyosan meg fojtották ; ugy az Feirvári szancsok béketis, azkit Nagyságod maga is látot. Tatáris vagon valami kevés a Váli völgyön, a kiket vissza hajthattak ennek ; de méghis mi reánk vannak iszszonyu agyarkodással s fenyegetéssel, mind az Budaiak s mind az Feirváriak, kire nézve miis boszszuságunkban huszonhatnak fejeket föl tétettük az fentöben...³²⁾

A bécsi diadal után ugyancsak nyomban Budára gondol Esterházy János is, aki 1683 október 17-én Győrött kelt levelében Batthyány Ádám-nak írja, hogy a lengyel király és a lotharingiai herceg Esztergom megszállására készülnek, »onnét pedigén ha aszt Isten kézbe adná *Buda felé szándékoznának, az mint érttettem*«. ³³⁾

É mellett főleg a dunántúli magyarság fokozottan figyelni és figyelteti Budát, így Babocsay Ferenc Veszprémből 1683 november 6-án kelt és Batthyány Ádámhoz írt levelében a következőket jelenti :

Megh jövén tegnap estve Horváth Péter hadnagy uram beszéli ugy informálta volna Szakmáry uram vice generális uramat eő nagyságát, hogy a Budai táborban lévő török mind Fejérvára takarodott volna ; Énnékemis untalan bizonyos emberim jönnek s mennek bé, tökéletesen el hitese Nagyságod magával, ha tsak tegnap dél után nem jött oda bizony nem takarodott ; hirtelik ugyan hogy jönne, mert élesztis vitettek már nekik negjed naptól fogva, de még eddegh el nem érkezett volt ; más-képpen is az estve jövének szegény Budaj köröszteny rabok, más hiteles emberem is jött, azoktul értetem, hogy az Bosznay basát az ki alá takarodott volt már, vissza fordította a vezér és Budára is hivattia, más uy basát is mondgyák hogy jőne Budára ; miuel a régít el akarja reketetni a Vezér ; magok között penigh az a hire, hogy vasárnapnál tovább nem maradnának a táborban, mivel akkor léssen az eő Dömötör napjok ; az penigh való dologh, hogy az török mostis erőssen szökik ; ha mi más híreim lesznek, azokatis kötelességem szerint megh irom Nagyságodnak.³⁴⁾

Nyilvánvaló tehát, hogy a bécsi diadallal a magyar főváros birtokbavételének kérdése fokozottabb mértékben előtérbe nyomult és ezt a következő esztendő eseményei igazolták is.

II.

BUDA OSTROMA 1684-BEN.

A köztörténelemből tudjuk, hogy a császári koronáját féltő I. Lipót 1684 első felében ellenfelével, XIV. Lajos francia királlyal és általában a francia ügyekkel volt elfoglalva, és így nem használhatta ki teljes mértékben az 1683. évi diadal eredményeit. Pedig Lotharingiai Károly hercegnek 1684-re nagyszabású hadászati tervei voltak, és ezek közé tartozott Buda visszafoglalása is. Károly herceg 1684 nyarán neki is fogott Buda ostromának, ámde a jó auspiciumok közt megindult ostrom csakhamar megakadt, s végül is teljesen meddő és eredménytelen maradt.

1684 tavaszán tehát a két szemben álló ellenfél újfent készülődni kezdett, és március 5-én báró Nagy Ferenc egerszegi kapitány és dunántúli vicegenerális írja Batthyány Kristófnak, hogy : Azt beszélük, hogy a törököknek, mihent a hó elmegyen, egy derekas csapást tenni való szándékjok vagyon, új fő vezér jött Nándorfejérvárra, és a török hadaknak már mindennütt meg van parancsolva, hogy készen legyenek. A tatárság a Bácskában van és az eszéki hídon egy törököt sem bocsátanak alá. Pécs táján 7—8000 török van, de élelmezési nehézségeik vannak. A búza kilája hat forint, a hajdináé 3 forint.³⁵⁾ Az oszmán tehát ekkor már újra mozgolódni kezdett, és később Károly herceg is elkezdte a sereget gyűjteni és készülődni, s noha — egy budai rab magyar följegyzései szerint — az ellenségeskedések a német és oszmán hadak közt már június dereka táján megindultak,³⁶⁾ a magyarság még nem szállott táborba és még június második felében is némelyek azon »vekengenek«, hogy a németek az élelem szállítására való szekerek készítését mindenképpen akadályozzák, s így hátráltatják a magyarok táborbaszállását is. Meg is írta ezt Nagy Ferenc Batthyány Kristófnak, hogy a tisztok a végekről lamentálnak, hogy őfelsége és nagyságod parancsa szerint készeket ugyan táborba szállani, »de a német vitézlő rend sohonnaan egy szekeret sem enged nekik csinyálny, most pediglen a minemű szük ödő vagyon, szekér élés nélkül bizony megh fogyatkozik a ki a táborban mégyen.«³⁷⁾

Végre július elején Esterházy Pál nádort már táborban találjuk, ámde levelét július 5-én még csak »Ex castris ad Réu Komáromi positis« keltezi és Batthyány Kristófnak meghagyja, hogy bandériumát fia, Batthyány Ádám vezérlete alatt küldje ide, s »Uy hirrül azt irhatom kegyelmednek, hogy *Budát már a mieink lövik*, ahova én is sietek.«³⁸⁾

A nádor ezen értesülése azonban hibás volt, mert a budai szemtanu rab »Narratio obsidionis Budaee« című naplója szerint Buda lövetése csak július 14—15 közti éjjelen, éjjél tájban kezdődött, amikor »40 bomplit« (azaz: bombát) lőttek a várra.³⁹⁾ Azonban ez sem lehetett még a vár komoly lövetése, hanem csak az ostromágyuk belövése. Buda rendszeres lövetése csak július 16-án kezdődött.

Budavár ostroma kezdetén a magyar-német táborban még nagy volt a lelkesedés. Hiszen már maga az a tény, hogy Buda vára alá jutottak, nagy dolog volt. A csapatok azzal a rendületlen reménységgel érkeztek Buda falai alá, hogy a várat gyorsan el fogják foglalni. Sőt voltak, akik a vár esetleges feladásáról ábrándoztak. Ennek alapja talán Pest város könnyű elfoglalása volt. Az ábrándozók csoportjába tartozott Ruszti Nátl Lipót soproni polgár is, aki július 18-án Sopronból — valószínűleg szerzett értesülései alapján — Batthyány Kristófnak azt írta, hogy:

Bizonyos az, hogy e fölséghe . . . hada az Buda táján lévő törököt nemcsak meghverte s elszélyeztette, hanem sz. Gellér hegyét meghévén, onné mosárokbul tűz hányással s röttenetes ágiu lövéssel kezdetek ugy az valóságos obsidióhoz, *egy rövid nap föl adássát remüllik Budának*, annyval inkább, mivel mint alatt mint fölötte Budának két hajós hidat vetettenek az Aramada alkalmatosságára nézve.⁴⁰⁾

Nátl e levelében valószínűleg a június 9-i nagy csatára gondol, melyet az említett budai napló szerint az oszmán nyert volna meg, ami azonban alig hihető, hiszen egy vesztett csata után Károly hercegnek aligha állott volna módjában Budát cernírozni, ami pedig a csata után néhány nappal, június 15-én megtörtént, és a naplóíró maga is elismeri, hogy a »Loteringus« ezen a napon »Budát formális obsidióval vette körül«. Új adat Nátl levelében a szent Gellért-hegyének elfoglalása, amelynek tövében a budai napló szerint július 11-én még a szerdár állott és amelyet a napló szerint Károly herceg csak július 21-én foglalt volna el. Itt valószínűleg Nátl-nak van igaza, s a Gellért-hegy elfoglalása valószínűleg előbb történt.

Július 21-én hatalmas ágyúzás közepette a keresztények Buda alsó városát, azaz a mai Vizivárost foglalták el. Az ágyúzás e napon olyan nagyarányú volt, hogy azt állítólag még Zalaegerszeg környékén is hallották, ami azonban kissé valószínűtlenül hangzik. Július 21-én ugyanis Nagy Ferenc vicegenerális Egerszegről Batthyány Kristófnak azt írja, hogy: »A lövések *mind Buda felől*, mind Viruiticza felől csak a hegyekre meghallatnak, egész haynaltul fogvást estvélig.«⁴¹⁾ Lehet, hogy a viroviticzai ágyúzás elhallatszott Egerszegig, de a légvonalban majdnem 200 kilométernyire fekvő Budától az ágyúzás hangja aligha hatolt el eddig.

Július folyamán tehát Buda ostroma már javában folyt, s végre augusztus 4-én bandériumával gróf Batthyány Ádám is megérkezett Buda alá, és ezt siet atyjával, Kristóffal tudatni. »Isten segétségébül ma ide az eo fölsége Armádájához érkeztem szerencsésen, Nagyságodnak

ezen alkalmatossággal semi bizonyost nem irhatok. Buda várát minden nap erősen lövik, oly reménségben is vannak, hogy rövid nap alatt kezekhez adgya Isten«. Jelzi, hogy holnap Károly herceg elé járul, nyilván érkezését hivatalosan bejelenteni. Írja továbbá, hogy: »Az török csak nem minden nap ki csatás a Várbul sánczokhoz, jól lehet, hogy mieinkbül is esnek, de jobbára maid mindenkor a török vesztes.«⁴²⁾

Abban igaza volt Ádám grófnak, hogy a várát folyton lövik; lehet, hogy érkezése első napján az volt a benyomása, hogy a vár rövidesen elesik, de már utolsó kijelentése nem volt helytálló, mert ha ezen állítását a budai napló adataival hasonlítjuk össze, akkor inkább azt kell állítanunk, hogy a német volt a legtöbbször a vesztes.

A tény az, hogy ekkor már az ostromlók helyzete súlyosabbá kezdett válni, és ezt a helyzetet már ki lehet érezni a nádor augusztus 13-án a budai táborban kelt és Batthyány Kristófhhoz intézett leveléből. A nádor bár óvatosan ír, de nem szépíti a helyzetet, vérmes reményei nincsenek, s meglehetősen őszintén megírja, hogy: »Mi itten Budának falait erőssen lövettyük *ugyan*, s minákot is fel vetetünk, de a ben lévő török *jeles lévén s erőssen viselvén magát*, úgy látom mégh üdöt töltünk itten.«⁴³⁾ Látnivaló ebből, hogy a nádor a helyzet komoly és nehéz voltával teljesen tisztában volt, cseppet sem bizakodó, nem tartozik tehát azon ábrándozók és vérmes reményűek közé, akik gyors sikerről, sőt a vár feladásáról álmodoztak. Sőt ellenkezőleg, kénytelen fölhívni Kristóf grófot, hogy sürgősen »insurgállya« Sopron és Vasvármegyéket, s aki nem akar hadba szállani, annak minden jószágát exequálja. A mozgósítottak közül, amennyit gondol, hagyjon a Rába-passzusok őrzésére, a többbit pedig küldje ide. Mindezekből Kristóf érthette, hogy Buda alatt nem megy olyan simán a dolog, mint ahogy azt némelyek gondolták. A nagyszabású ágyúzás és »minázás« az elért eredménnyel éppen nem állt arányban.

Ellenére a nádor ezen nem túlságosan bizakodó hangú levelének, a hangulat augusztus folyamán általában mégis reménykedő volt, és sokan a vár közeli elestét várták. Oka ennek a hírvivők megbízhatatlan helyzetjelentése is volt. Ilyen megbízhatatlan hírverésről számol be pl. Nagy Ferenc augusztus 14-én Egerszegen kelt és Batthyány Kristófhhoz intézett levelében. E szerint:

Ma érkezék egy katonánk szent Grótrul, ki valami Bódi katonákkal beszéllett, mellyek a Táboratul jöven mondották neki, hogy Budának a falát porral fölvettetvén, megh vették volna s a törököt is levágták benne, *ezt nem írhatom Nagyságodnak úgy mint bizonyost*, hanem csak a mint a katona hallomást referált, tudom Nagyságodnak eddighis jött bizonyosabb hire felőle.«⁴⁴⁾

Nagy Ferencnek volt annyi esze, hogy ezt a másodkézből eredő hírt nem vette készpénznek, de vajjon Budától Egerszegig hány okos ember akadt, aki ezt a híresztelést képes volt kellő értékére leszállítani! Ma már tudjuk, hogy ebből a híresztelésből csak annyi volt igaz, hogy a németek — a budai napló szerint — a Bécsi-kapunál tényleg ástak aknát, de ez inkább ártalmukra, mint hasznukra volt. Persze mese-kompozíció volt a vár bevétele és az oszmánság levágása.

Ugyanezen nap (augusztus 14) Nagy Ferenc még egy levelet írt Kristóf grófnak, melyben jelenti, hogy: »Megh érkezének a Milleiek a Budai

Táborbul, más egyéb hírt nem beszélnek, hanem hogy jó reménységben vannak, hogy három négy nap alatt Isten kezében adgia», t. i. Budát.⁴⁵⁾ Íme, a reménység olyan kecsegtető volt, hogy a milleiek már ott is hagyták a tábornak, amit nem tehettek volna, ha Buda eleste tényleg olyan közel lett volna. A sok bizakodás és reménykedés mellett a keresztény tábor helyzete Buda alatt napról-napra romlott. Károly herceg túlságosan lebecsülte az ellenség erejét; úgylátszik nem kapott megbízható kémjelentéseket és nem volt tisztában az ellenség erőviszonyaival, így azután aránylag kevés erővel cernírozta Budát, amit az ellenség teljes erejével kihasználta. Úgylátszik Károly herceg csakhamar belátta, hogy hadereje kevés, és Bécsből segítséget kért, s írja is augusztus 18-án Bécsből Somogyi Ferenc, a magyar kancellária tisztviselője Batthyány Kristófnak, hogy egyéb híre nincs, mint hogy: »Bavarus herczegh népét minden nap várjuk ide, in universum tizenhat ezer megyen Imperiumbul Buda alá.«⁴⁶⁾

Mivel Batthyány Kristóf mindenünne csak jó híreket kapott és azokat kritika nélkül elfogadta, természetesen hangulata bizakodó volt, és ez az augusztus 27-én kelt és a nádorhoz intézett levelében kifejezésre is jut. Kristóf ezen levele voltaképpen válasz a nádor augusztus 13-án kelt soraira, amelyekből pedig különösebb bizakodást kiolvasni nem nagyon lehetett. A nádor, mint láttuk, ezen levelében elég világosan ír, nem titkolja, hogy az ellenség nagyszámú és szívósan védekezik, tehát időbe kerül, míg valami eredményt lehet elérni. Arról a nádor egy hangot sem ír, hogy a vár bevételre remélhető-e, s hogy a helyzet Buda alatt nem volt valami biztató, azt Kristóf abból is észrevehette, hogy a nádor Sopron és Vas vármegyék haderejének mozgósítását rendelte el. Igaz ugyan — ha a budai naplónak hinni lehet — hogy a nádor augusztus 20-án »a maga cursorát« Budára, Ibrahim basához beküldte és Buda átadását kérte, de a basa erre gúnyosan azt válaszolta volna, hogy hadakozzék a nádor jobban, s ha Isten neki adja a várat, ám bírja azután!

Batthyány tehát, úgylátszik, számos tény ismerete nélkül, a nádor levelére a következőket válaszolta:

Buda végett írja Nagyságod, hogy még egy kevés időt kölletik tölteni megvételében, engedgye Isten hová hamarább, hogy kézhez vehesse Nagyságtok, az idő töltés illy nagy dicséretes jóban Nagyságos uram semmi kár. Szintén most érkezék egy Láidinand a Táborrul, aki az méltóságos Hercegtül gróf Leszli uramhoz küldetett, mondgya, hogy igen jó bizodalom vagyon Budának hamarnap kezünkhöz való jutása felől, kit engedgye Isten ő szent fölsége.⁴⁷⁾

Kristóf gróf tehát a nádor sorait kedvezően magyarázta és úgylátszik inkább hitt a táborból jött »Láidinand«-nak, mint a nádornak.

Gróf Batthyány Ádám augusztus végén úgylátszik nem volt a budai táborban, hanem valamerre, talán Fehérvár felé diverzióra küldhették. Ádám nyilván innen írt levelet a nádornak, aki augusztus 28-án válaszol. Ebből a levélből kitűnik, hogy ekkor már a Buda alatt álló keresztény sereg élmezőjével is bajok voltak, s ennek következtében a magyarság otthagyoatta a tábornak és oszladozni kezdett. A nádor leveléből az is kicsendül, hogy ekkor az ostrom is lanyhábban folyt, noha a budai napló szerint augusztus végén és szeptember elején nagy lövöldözések estenek,

azonban az ostromlók talán ezzel akarták számbeli gyengeségükről a figyelmet elvonni. Ekkor ugyanis már türelmetlenül várták a segítő csapatok érkezését s különösen a bajor herceg hadait. A nádor levelének idevonatkozó része így hangzik :

A prófontot itt is nehezen adják, hanem lisztet adnak, a ki miát is igen oszlik az itt lévő magyarsághis. Az eö fölséghe népe Recrutták talám csak holnapis ell érkeznek, Bavariai herczeghis bizonyossan gyün, el hittem azután *jogasabban nyulnak az operatiohoz.*⁴⁸⁾

Nemcsak a nádor és a buda alatti keresztény sereg, de mindenki türelmetlenül várta a bajor segítséget és ennek megérkezéséhez vérmes reményeket fűztek. Augusztus 31-én pl. erről ír a mi soproni ismerősünk, Ruszti Nátl Lipót is, aki Batthyány Kristófhhoz írt levelében előbb jelenti, hogy az Impérium és a francia király (XIV. Lajos) közt az armistitium létrejött. Azonban — sajnos — Buda ostroma szempontjából ez a fegyverszünet már későn köttetett, és ennek késése kedvezőtlenül befolyásolta a Buda elleni operációkat is. A bajor herceg tekintélyes segítségének hiányát Károly herceg kezdettől fogva érezni volt kénytelen. Nátl egyébként a következőket írja : »Az Bauari Elector személlye szerint Bécsben érkezett máron ; az népiben pedig 4000 gialoghot s három Regiment lovast mondanak ugi Bécs táján lenny, úgy hogy Buda felé siessenek. Jün ugyan teöb nép is, csak kissön ne járianak.«⁴⁹⁾ Soproni ismerősünk tehát már sejti, hogy a segítség, ha jön is, alighanem már elkésett, a budai, alapjában elhibázott hadi vállalkozáson már efféle segélycsapat-toldozgatásokkal változtatni nem lehetett.

Buda ostromának szeptember elején való helyzetét gróf Draskovics Miklósnak a budai táborból szeptember 3-án írt levele érdekesen világítja meg. Ez a levél teljes terjedelmében így hangzik :

Tegnapi napon irott kegyelmed levelét kedvessen vévin, megh szolgálom kegyelmednek, hogy az oda való hírekrül tudósét ; Én az véghezés szerént azt gondoltam vólt, nemcsak lengyelek, de horváthokis szaporéttanyi fogják az kegyelmedek táborát. Egyébaránt úgy tudom, az német lovasok közülis inkább vágyodnának kegyelmedekhez az sákmányozásra nézveis, hogy sem mint itten üdejeket heýában tölték.

Kévánom azomban szerencséltesse Isten az kegyelmedek mind két részre kiküldendő vitézleö rendit s operatioira való igyekezetit. Az itt való állapotokrül egyéb uységhe nem irhatok hanem hogy Tul falait Budának mostis sürün lövik, innéd pedig közelitnenek az Viz Kapuhoz, úgy hogy már az utólsó Mertetigh vittik az Apressát, csak hozná Isten mentül előbb Bavarust erejével edgyütt, a kiis egyébaránt már nem késhetik, hoztak hayókon előre kapákat, á sokatt, s laytorjákatt is oránként csinálnak, úgy hogy ell érkezvén az segétséghe, az ostrommal sem foglnak késnyi, addigh pedigh nincsen kedvünk hozzá. Az kegyelmed itt léüo gialoghjai véghet izentem Palatinus vrnak, hogy az sok koplalást ell unnyák, arra azt izente eö Nagysághe ; az mikor az többinek vólt kenyere, azok sem fogyatkoztak megh, az midön pedigh kenyeret nem hoztak, kinálták eöket lisztel, azt ell nem vévin, abbul vólt fogyatkozásók, de már most viszont vragyon kenyerek ; izentem aztis eö Nagyságának, inkább bocsássá eöket kegyelmedekhez, hogy sem mint továbbis itt koplallyanak, de arra úgy látom eö Nagyságának kedve nincs, inkább provideáltatt nékik. Holnapra Pestre Vármegye gyülessit terminálván, eö Nagysághe, reménlem kegyelmedis edgyütt Eszterházy János soghor vrammal (kinekis ayánlom attjafiuságheos szolgálomat) compareálmyi fogh, az holl adgya Isten láthassam kegyelmedeket kedves egésségheben. Datum ex Castris ad Budam positis 3 September 1684.⁵⁰⁾

Draskovics tehát, akinek levelében nem sok biztatót találunk, szintén a bajor segítséget várja és nem titkolja a csapatok élelmezési nehézségét sem, ami egyik oka volt annak, hogy némelyek megúnván a sok koplalást, otthagyták a tábort és hazamentek. Draskovics levelében újdonság, hogy Pestvármegye ekkor már Pestre hirdetett megyegyűlést, és ügylátszik azt meg is tartották.

Ugyanezen napon soproni ismerősünk, Ruszti Nátl Lipót is ír egy levelet Batthyány Kristófhoz, melyben kivonatossan bár, de mellékli Károly herceg titkáranak, Loy-nak egy Ropoch nevű főhadnagyhoz augusztus 27-én írt levelét. Ezen levél szerint a keresztények az új aknász által elkészített új aknát fölrobbantották, amely állítólag nem csekély kárt okozott az ellenségnek. A robbanás után az oszmánok kitűzték volna a fehér zászlót és háromnapos fegyverszünetet kértek. Ezalatt gyors követet vagy futárt akartak a nagyvezérhez küldeni, aki a várbeliek kívánságait előadta volna. Azonban a Lotharingiai herceg a kérelem teljesítését megtagadta, és nehogy az oszmán ellenséges magatartást tanúsíthasson, a herceg egy 20.000 ember által végrehajtandó olyan támadással fenyegetőzött, amely-nél még az anyák méhében lévő embriónak sem kegyelmez, mire az ellenség már csak 48 órás szünetet kért. Ez az ellenségnek meg is adatott, azzal a föltétellel, hogy a város egyik kapuját a keresztény hadak birtokába engedi át, amely kapu azután nyomban 3000 katona által elfoglaltatott, és így nem kétséges, hogy Buda városa, mely 143 esztendeig a barbárok igája alatt volt, a keresztényeknek visszaadatik.⁵¹⁾

Mindezeket tehát Loy titkár mondja el, és meg kell jegyeznünk, hogy a budai napló is tud ekkor egy »mina«-ásásról, de ez szerinte a németek nagy kárával vetődött föl. A fehér zászló legendájáról nem tud semmit.

Nátl megküldvén Kristóf grófnak ezen levelet, a maga részéről hozzáteszi, hogy kívánja: »halhassuk óránkint egészen való megh vételét ezen régih hazánk várassának«.

Ezen hírek hatása alatt ügylátszik, szeptember elején ismét bizakodóbb lett a hangulat, elannyira, hogy Czobor Ádám szeptember 7-én Nyitrán kelt levelében Batthyány Ádámnak azt írja, hogy »midőn Isten Budára bé viszi, *ne száljon ideghen házhoz*, hanem az én házamhoz és várjon megh engem ottan. De azomban még az leszen, tudósicsion kegyelmed mely hamar lehet oda bé menni.«⁵²⁾ Sajnos, ekkor még Batthyány Ádám Czobor budai vendégszeretetét nem vehette igénybe és a budai házba nem szállhatott, csak kerek két év multán kerülhetett volna erre a sor, ha ugyan az 1686. évi ostrom után az egykori Czobor-ház lakható állapotban maradt meg.

Buda ostromának sikerét a sok mindenféle körülményen kívül szeptember folyamán még az is veszélyeztette, hogy Székesfehérvárnál nem megvetendő számú oszmán fölmentő sereg gyülekezett, és félő volt, hogy ez a haderő megtámadja a Budát ostromló keresztényeket. Ezen fölmentő sereg sakkbantartására Pápánál akartak egy ellenhaderőt összegyűjteni.⁵³⁾

Szeptember folyamán gróf Batthyány Ádám a táborban megbetegedvén, a nádor hazaküldte, és vele ügylátszik hazatért a Batthyány-banderium is, úgyhogy október 7-én sem Ádám, sem Batthyány-banderista a Buda alatti táborban nem volt. Ádámnak és bandériumának a Buda alatti táborból való távozását a közvélemény igen rossz néven vette, s ezt a

nádor nem is titkolta, mert október 7-én Buda alól Batthyány Kristófnak nyíltan megírja, hogy mindezekért »elégh mocskosan szóllanak némelyek kegyelmekek felől s közönségesen minnyájunkról is, hogy szánt szándékkal hazánk szolgálattjátul abstrahállya az Magyar Nemzet magát s ezeket és sok hasonló szókat itt köll ell türnem s el nyelnem«. Meghagyja a nádor Kristófnak, hogy saját bandériumát és másokét is, továbbá a vármegyék hadi népét azonnal küldje Budára, s aki nem akar hadba szállani, annak tétessen jószágain executiót. Legyen azon, hogy »mentől többen gyűttést gyüienek, úgyis már sokáigh itt nem lehetünk.«⁵⁴⁾

Szeptember 21-én a budai táborból a nádor Benyovszky Mátyásnak is ír egy keserű hangú levelet, melyben fölpanaszolja, hogy Draskovics és Batthyány Ádám »cum omnibus suis« és a többi is annyira eloszlott, hogy alig maradtak a táborban ezren (t. i. magyarok). A nádor az eddigi veszteséget 6000 emberre becsüli. Nem is tudja, hogy harmad-negyed-magával mit csináljon itt. Úgy látom — írja — : Punior, quia fidelis sum. Október 12-én pedig már azt írja Benyovszkynak, hogy : »En csak magam kutyorgok itten.«⁵⁵⁾

Nemcsak Batthyány Ádám, akiről tehát mocskosan szólottak, hanem Draskovics Miklós országbíró is szeptember folyamán elhúzódtott Buda alól és október 12-én már Tormáson volt. Innen írt levele szerint »Buda alatt történt« kárai miatt távozott a táborból, de mivel híret vette, hogy nemsokára meglesz a végső ostrom, elhatározta, hogy ha csak néhány gyalogost és lovast tud összeszedni, mégis elmegy velük, hogy Budavár bevételének végső jeleneténél ott legyen. Erről szóló és Batthyány Kristófhöz intézett levele így hangzik :

Az kegyelmed választ tévő levelét kedvessen vévin, megh szolgálom kegyelmednek Buda alatt történt kárainon való szánakodását. Adom azonban tudtára kegyelmednek, hogy szinte ma érkezék Buda alól magános emberem, a ki mind Palatinus Vram, mind pedigh más több jó akaróim leveleket hozta s irgyák, hogy rövid nap megh leszen az ostrom, melly által reménlik Isten keresztény kézben adgya Budát, mellyre nézve kívánniakis fölöttebb azon ostromra az Magyarsághot ; Minthogy azért elejétül fogvást ott voltam, s kívántam volna végighis hazámmak szolgálnom, ha szerencsétlen kárain nem impediáltanak volna ; resolváltam mindazáltal maghamat, ha csak ennéhány gyaloghot s lovast szedhetekis feöll, ell mégyek vélek, hogy végezetinis jelen lehessek. Mellyet akartam kegyelmednek tudtára adnom. In reliquo éltesse Isten kegyelmedet kedves egészségben. Datum Tormás die 12 octobris anno 1684.⁵⁶⁾

Hogy vajjon judex curiae uram elment-e tényleg Buda alá újra vagy nem, arra egy későbbi levél adja meg a választ.

Úgy látszik, hogy a keresztény tábor a Buda elleni végső aktusra ekkor valamennyire valóban fölkészült, mert október 7-én Egerszegről Nagy Ferenc vicegenerális Batthyány Kristóffal egy több oldalról szerzett értesülést közöl, mely szerint a lenti-i strázsamester a budai táborrul jöven, erre ment és beszélt volna, hogy »egy bástyában és a Mátyás király házában a németek bé mentek«. Ugyanekkor Turi Farkas egy emberséges okos magyar katonánk által azt izente — írja Nagy — :

Hogy az emlétet Mátyás király várának szent Gellérd hegye felől a minemü bástyája volt, fölvettették sok török veszedelmével ostromnak menvén, a maradék törökséget a bástyáruul le verték, néki felesledvén a Török a németet ki toltá, ujob

segétsége jöven a németnek, meglí a törököt hátra tolták és sokat meglí öltek benne. Concurrálván más bástyákrulis a töröknek segétsége meghint a németet kényszerítették hátra menni, ugy mind azonáltal, hogy a Postot csak a bástya mellett locálták, s impatronálták a törés mellett magokat és nagy reménységek vagyon, hogy Isten rövid nap kezekben adgya, mind lövésekkel mind tüzes szerszámokkal meglí eddigh olyan sűrű operatiókat nem tettek, mint most.⁵⁷⁾

Nagy leveléből tehát megállapíthatjuk, hogy Mátyás király háza, vagy palotája ekkor még állott s csak az 1686. évi ostrom alkalmával pusztult el. Egy 1689 februárjában vagy ez előtt készült budavári térképen Mátyás király palotája helyén már csak pontozott vonalakat látunk.⁵⁸⁾ Meg kell itt jegyeznünk, hogy a budai napló az októberi bástyarobbantásról nem emlékszik meg.

Nagy Ferenc leveléből látjuk tehát, hogy az ostromlók a budai vár déli végét, a Gellért-hegy felől támadták, s Mátyás király palotája itteni bástyáját aknázták alá és robbantották föl, ami pillanatnyi sikert jelentett ugyan, azonban a vár birtokbavétele szempontjából ennek a vállalkozásnak döntő jelentősége nem volt. A fölrobbantott bástya körül — amint a levélből látjuk — elkeseredett mozgóharc fejlődött ki, s a német és oszmán egymást ide-oda tologatta a szerint, hogy melyik fél kapott éppen a másikkal szemben erősítéseket, s bár a robbantás eredménye kétes volt, mégis az ostromlók előtt újabb reménysugár villant föl, amelyet még az ostrom alatt eddig nem tapasztalt »sűrű operatiók« is erősítettek.

Ez a jó reménység valamennyire a bécsieket is elfogta, és Somogyi Ferenc Batthyány Kristófhöz október 23-án kelt levelében ennek hangot is ad, írván :

Buda felől is jó reménységben vannak Udvarnál, mert a Bavarus nem akar recedálni, nép penighlen mostis menten megy Vizen alá, 3000 ment teghnapis mind azon gyalogságh a melet puskaport és tüzes labdát felesset visznek alá.

Már föntebb említettük, hogy gróf Draskovics Miklós országbírónak Buda alól való korai távozása éppúgy rossz hatást keltett, mint Batthyány Ádámé. Somogyi most idézett levele utóiratában ezt szövé is teszi. »Post Scriptum! Judex curiae uramot nem igen jó szívvel láttyák, hogy itt temporizál s-táborba nem megyen, vagyis nem ment, itt már oly hírt tettek volt az eo Nagyságha emberi, hogy el is ment Buda alá, mongya ugyan, ha népét praemittálta, maga is le siet.«⁵⁹⁾

November elején az illetékesek az ostrom folytatását még mindig erőltették, és idősb gróf Zichy István Batthyány Kristóffal siet közölni, hogy a nádor szerint, ha másképpen nem is, de éhséggel is megvehetik Budát, ha Isten ő szent fölsége jó időt adván, alatta mulathatnak Budának, mivel bizonyos, hogy a várban a nép közé a kölest csak markonként osztogatják, s a badeni herceg kijelentette, hogy addig Buda alól nem távozik, »valameddigh derekas hidegek nem fognak jární«. Ha tehát az Isten egy ideig még jó időt ad, még lehet remény, hogy ezen évben Buda a keresztények kezébe kerül.⁶⁰⁾

E levélben foglaltakkal szemben meg kell említenünk a budai napló azon följegyzését, hogy október 30-án az egri basa a Dunán 26.000 oka lisztet szállított a budai várba, így tehát ha kölest csak marékszám adtak

is a népnek, lisztben hiány nem volt, s így a vár kiéheztetése eredményes nem lett volna.⁶¹⁾

Az előbb említett remény csak fokozódhatott volna akkor, amidőn Nagy Ferenc szerint Buda alá még október végén, sőt november elején is küldtek segédcsapatokat, melyek »ha oda *nem* értek is eddig Budához, úgy gondolnám, Esztergamig mehettek.«⁶²⁾ Ugyancsak Nagy Ferenc egyik leveléből tudjuk meg azt is, hogy Kanizsán az oszmánok már számoltak Buda elestének lehetőségével és a kapornaki vajdák bizonyos embereinek azt mondták, hogy »ha halljátok, hogy Budát megvették, csak fussatok a merre futhattok.«⁶³⁾ Ezen kijelentés valószínűleg arra akart megfélemlítőleg célozni, hogy Buda visszavétele esetén az oszmán valamiféle bosszúállásra gondol.

November első napjai után Buda bevételének utolsó reménysugara is elhalványult, és az ostromló had, belátva a további erőlködés céltalanságát, komolyan oszladozni kezdett. Ekkor (november 6 és 11) a Buda felé eresztett vitézlő rendek kezdtek hazaérkezni. »Aki katonáink Buda alatt voltak — írja Bezerédi István — azokis megh érkeztek, az egész németh, horvát és magyar Armada mind eljöttek Buda alól minden nemű munitióval.«⁶⁴⁾

1684 november 11-én már a nádor is Lakompakon volt és innen írja Battyhány Kristófnak, hogy: »Nem látom szeükségesnek lenny valami hadat az Buday táborra keüldeney, minthogy magam is onnet el ieöven, itt vagyok Lakompakon.« Tehát, amint e levélből látjuk, ekkor még mindig indítottak volna Buda alá segítséget, de a nádor maga is azon a véleményen van, hogy Batthyány »az Buda alatt lévő keresztény tábornak keönnyebb-ségére s hathatós operatióyára nézve inkább Pápa vagy Veszprim táyára mennél több hadat lehet, keüldgyeön.«⁶⁵⁾

Nagy Ferenc egy leveléből kiderül, hogy október második felében, úgy 24-e körül, még mindig mentek Budára segítő csapatok, de nem mindegyik ért oda, mert némelyik föl s alá »czekázott«, kihúzta az időt a sereg eloszlásáig s így sohasem ért el Buda alá.⁶⁶⁾

1684 november derekán tehát Buda ostromát abbahagyták, s a vitézlő rendek Buda alól elvonulván, hazatértek, a vezérlő hercegek Esztergom felé vették útjukat, ahol azután néhány napig »pausáltak«, majd pedig hidat vetvén a Dunán által, a hadak nagyobb részének a Dunán át való költözésére vártak, amint azt a substitutus vicegenerális gróf Zichy Bezerédi Istvánnak meg is írta. Esztergomból a hercegek Győrbe vonultak. Az oszmánok táborá, »aki Budához szállott vala«, ki vizen, ki szárazon szintén eloszlott, s minek előtte öfölsége armadája Buda alól eljött volna, Pestet, Vácot és Visegrádot fölgyujtotta.⁶⁷⁾

A keresztény had Buda alóli távozása után azonban Somogyi december 10-én Bécsből megírja, hogy: »Buda obsidiójának fructussát már ide is el hozták, hogy t. i. Vácot vissza vette az Pogány, sok keresztény vér ontásával és magyar vitézek vesztésével.«⁶⁸⁾

Buda vára első, 1684. évi ostroma tehát rengeteg ember- és anyag-pazarlás és áldozat ellenére teljesen meddő és eredménytelen maradt. Az egész vállalkozás arra volt jó, hogy két év múlva példa legyen arra, hogy hogyan nem szabad és lehet Buda ostromához fogni. 1684-ben a Budát

cernírozó hadsereg sokkal gyengébb volt ahhoz, hogysem Buda hatalmas várát tökéletes ostromzár alá venni tudta volna. Kevés volt a rohamcsapat és hiányos volt a fölszerelés is. Hiszen már közel másfél hónapig folyt az ostrom, amidőn végre kapákat, ásókat hoztak hajókon a táborba, s szeptember elején kezdtek ostromlétrákat gyártani. Nem jól működött az ezen időben rendszerint silányul megszervezett utánpótlás sem, és az ételmezés sem volt kifogástalan. Viszont az oszmán Buda első ostromát hatalmas és szinte tökéletes fölkészültséggel várta és azzal az animus-szal fogadta, hogy az oszmánság dunavölgyi uralma Budával áll, vagy bukik.

III.

BUDA 1686. ÉVI OSTROMA.

Annak ellenére, hogy a Károlyi—Wellmann-féle műben Buda 1686. évi ostroma kimerítő részletességgel le van írva, mégis már a »Tanulmányok Budapest multjából« című kiadványsorozat V. kötetében vagy tíz olyan cikket és dolgozatot találunk, melyek a főváros ezévi ostromához egyik vagy másik irányban adalékul szolgálnak. Ezen azonban nincs mit csodálkozni, mert hiszen Buda nemcsak az akkori magyar, de az európai közvéleménynek is középpontjában állott, tehát Európa-szerte akadnak leírások, följegyzések, levelek, képek, térképek stb., amelyek mind Budával és ennek ostromával foglalkoznak.

1684 őszén Buda körül a harci zaj elült. Beköszöntött a tél, s az ellenfelek haderői téli szállásra vonultak, vagy eloszlottak, s a telet némelyek arra használták föl, hogy a Buda alatt szerzett érdemeiket kamatoztassák. Így pl. Tulok Ferenc hivatkozva »hisce recenter praeteritis temporibus in castris sub Buda positis« szerzett érdemeire, kéri, hogy a bécsi Haditanács őt (zala)lövői kapitánnyá nevezze ki, mire a Bellicum az ügyet gróf Batthyány Kristófnak véleményadás végett megküldi.⁶⁹⁾

A következő 1685. esztendő a főváros sorsában változást nem jelentett. Bennünket ekkor legfeljebb az érdekel, hogy január elején Bécsben az a hír terjedt el, hogy a szultán személyesen készül Bécs ellen hadba szállani. Somogyi Ferenc írja meg ezt 1685 január 9-én Batthyány Kristófnak. Először közli, hogy Érsekújvárhoz 4000 oszmán érkezett, azután jelzi, hogy Csáky László szerint »igenis megh indult török császár személye szerint, *aláia is készöl Béchnek* : az ereie is már quártélyokban vagyon.«⁷⁰⁾

Bár ez a hír érdekes volt, de hamisnak bizonyult, mert a szultán nem volt abban a helyzetben, hogy személyesen vezessen hadat Bécs ellen, noha janicsárjai ezt határozottan követelték. Az oszmán birodalom züllése már nem volt megállítható, és elkövetkezett a nagy mérkőzés, mely azonban nem 1685-ben, hanem a következő évben zajlott le.

Már 1686 elején hírek keringenek az ellenfelek készülődéséről. Az oszmán, amennyire lehetett, nemcsak Budán, de mindenfelé készülődött. Babocsay Ferenc jelenti február végén Veszprémből, hogy : »Tegnap hozták hírül, hogy Csikvár megh építésére Budáról jöttek volna törökök, de bizony miis megh láttyuk miként fogják véghez vinni.«⁷¹⁾ Dolgozott

persze az oszmán diplomácia is. Egy névtelen levélíró május 1-én Krakkóból jelenti valakinek, hogy az oszmán a muszkát rá akarta bírni, hogy mellettük fogjon fegyvert a lengyelek ellen, azonban ez a kísérlet nem sikerült. Moszkva a kétes értékű fegyverbarátságot nem fogadta el.⁷²⁾ A Porta ezen kísérletéből nyilvánvaló, hogy az oszmán, okulva az 1683. esztendő példáján, az orrossal akarta lekötni a lengyelek erejét, nehogy a keresztény hadak segítségére siethessenek.

Május 17-én a mindig élénken figyelő és figyeltető Babocsay Ferenc Veszprémből Batthyány Ádámnak jelenti, hogy »az törökök lassan lassan hol föbb, hol kevesebb az Dunának szélén jötön jönnek.«⁷³⁾

Május végén, június elején Batthyány Ádám bandériuma is nekifogott a lassúütemű készülődésnek, és bizony ez a készülgetés majd két hónapig eltartott. Előljáróban, úgy mint 1684-ben, mindjárt az elemőzsiás szekerekkel volt baj! Ugyanis Nagy Ferenc vicegenerális május 31-én Batthyány Ádámnak azt jelenti, hogy ő bár az ország javára mindent kész megtenni, de »nem tudom — írja — honnéd telik ki az végbeliek számára való szekerezés, mivel főcommissarius uram kétt száz szekeret vetett Prófont alá erre a vármegyére, már limitáltatott is«, azonban a vármegye kijelentette, hogy a ki Táborra megyen, csináljon magának szekeret.⁷⁴⁾

Nagy tehát, meg a vármegye is sokalta a kivetett 200 szekeret, »kiket in instanti kérnek és mennek is már«, de ezenfölül katona is kellett, és a falukról bejött vitézlő rendnek is menni kellett Buda alá, s így Nagy meg van akadva, mert — írja — »nem tudom ki fogh Nagyságod mellett föl ülni s a mezőre menni, mert a régiek ki el holt, kit levágtak, ki pedig a szolgálatra alkalmatlan.«⁷⁵⁾

Ebből láthatjuk, hogy Batthyánynak nem volt könnyű bandériumát összeszedni, hiszen ekkor Magyarországon nemcsak anyag-, de emberhiány is volt. A folytonos háborúskodás, hazánk állandó hadszíntér volta mindent tönkretett. Így tehát Batthyány Ádám június 24-én még javában Rohoncon volt és Nagygyal együtt törték a fejüket, hogy honnan vegyenek megfelelő emberanyagot a bandérium fölállításához. Ádám gróf, noha Rohoncon tartózkodott, mégis a Buda alatt történekről tájékoztatva lón. Látjuk ezt atyjához, Kristóf grófhhoz intézett s június 24-én kelt leveléből, melyben ezeket írja: »Írhatom Nagyságodnak, hogy Budát bizonyosan már megh szállották, most csinállyák a Bateriaikat, gondolván, hogy egy hét alatt elkészítik, megh vétele felől nagy reménségben vannak, minthogy is semi töröknek segítségére való jövetelét nem látják. Bavarus Herczegh a ki Dunán tul Pest felé ment vala, már megh egyezett Lotharingus herczeggel, Pestet megh vévén, egyébarántis a török pusztán hagyván csak belé szállott.«⁷⁶⁾

Batthyány Ádám értesülései jók és pontosak voltak, mert június 17-én Pest bevétele tényleg megtörtént, június 18-án körülvették Budát, az ágyútelepek fölállítását valóban elkezdték, és az is a tényeknek megfelelő értesülés volt, hogy Miksa Emánuel bajor herceg hadaival, a Károly herceggel történt megegyezés folytán, a Duna bal (pesti) partján haladt Buda felé.

Batthyány Ádám jólértesültségéhez folyamodott gróf Kéry Ferenc is, aki június 25-én Kőszegről írt levelében fölkéri, hogy »kegyelmednek ha

mi hirei érkeztek volna azonban a török gyülekezetiről avagi Buda felől», sub rosa közölje vele. Június 28-án ugyancsak gróf Kéry újra megkérdi, hogy »Buda felol mi jót érthet kegyelmed ugi arrólis ha valami giolt Töröknek«, tudósítsa. Azután jelzi, hogy Ferenc fiát »az kegyelmed udvarlására ha eléb nem is hetfon el köldem nagi kötelességgel kérvén kegyelmedet, zabolába tarcza s a Bortul megh kéméltesse.« Így tehát Buda ostromában Batthyány Ádám keze alatt résztvett az ifjú Kéry Ferenc gróf is. Végül az apa még arra kéri Ádámot, hogy időben tudassa, hogy mikor gondolja a táborra való megindulását.⁷⁷⁾

Még jól meg sem indult Buda ellen az ostrom, midőn már megint baj volt az élelmiszeres szekerekkel, amint azt a csákányi sereg (kicsinytül fogva nagyig) egy július 1-én kelt jelentéséből látjuk. Ezek Batthyány Kristófnak jelentik, hogy :

Az nemes vármegyének limitatioja és Nagyságod parancsolattya szerint el küldöttek két szekerinket kegyelmes urunk eő feolsége profuntjának az hadak számára való vitelére, az mint Pápán harmad napigh várankoztanak, másommandis érkezvén szekerek, ugy mint hat szekérrel gyülekezvén eözue, azomban pápai kapitány urunk eő kegyelme, keresvén említet szekereket, hogy Giörigh az gyalogságnak az eleségheet el uigyék, s onnend az Dunán vitetődik alá Buda felé. Azomban Vataricz Péter pápai vaida urunk eő kegyelme az edgik szekerunket el haitatta említet gyalogságnak eleségének el vitelére Buda alá.

Kérik tehát Kristóf grófit, hogy a szekerek körül csináljon rendet, mert »így nem az ő feolséghe szolgálattyan, hanem említett pápai vaida hatalma alat vagyon mind szekerünk és embereink.«⁷⁸⁾

Batthyány Ádám bandériuma még július elején sem gyült egybe, annál kevésbbé volt menetkész, és a július jó része lassú ütemű készülődéssel telt el, noha július 2-án Gyórból Esterházy János nem minden célzás nélkül azt írta Ádám grófnak, hogy : »Én az táborra ött száz gyalogost és két száz lovast küldöttem Budához«. Eme gyengéd célzás mellett azonban Esterházy híreket is közöl. Írja, hogy az oszmán had fővezére nagy erővel Nándorfejérvárra érkezett, azután, hogy : »Budát ez héten kezdik derg-hassan lóni, az városát keves resistentia után pusztán hatta az török, hirlelik tegnap és tegnapelőtt, hogy az Viz városttis obtineálták az mieink, de bizonytalan ez még«.⁷⁹⁾

Esterházy hírei is teljesen megbízhatók voltak, mert június 24-én a keresztények a Vizvárost tényleg elfoglalták és a várat is lötték. Általában állíthatjuk, hogy a Budával kapcsolatos hírszolgálat ekkor jól működött, és a levélírók hírei megbízhatók valának. Így pl. az a gróf Kéry Ferenc, aki eddig Batthyány Ádámot ostromolta folyton hírekért, most maga lesz hírforrás és július 4-én Bécsből, úgylátszik gróf Batthyány Kristófnak a következőket írja :

Kötelessigem szerint adom kegyelmednek értésire, hagi az budai obsidio nagi és sőrő agiuk lövisivel bombák be vetisivel continuáltatik, az Brandenburgus hadais el érkezvén már oda (akik egi felől fogiák lóni), jó remenséghe van Budának hamar való meghvételiről, kit hova hamarab adgion Isten, azomba az ben levők giakran ki csapnak, a mint hagi e napokban ki csapván másfél ezeren a Bavarus hadába alkalmasént le konzoltak s egi obrist leitenantis el veszet, véghtire az harczolás jó ideigh tartván, az mieink repusáltak az ellenséget, csak valami török erő ne giöien ad summum 4 hétigh ugi hiszik Isten kezünkbe adgia, az minapi niereséghez melliet

az Isten az haiduinknak adot sok ezerekre beszillik és hogi az budai vezér feleségeis foghva volna a haiduknál más fő török buhákkal, ha muscatirosok kezibe volnának ezek a buliák *tudom sok file lakodalom volna, musica nikölis*, az lovaknak valoba szük furasiok van Buda táján s a tiszteknek is limitálták menni lovat tarthasson egi egi tisztt, secundum propositionem officii, 7 ezernek mondgiák az janczart a ki ben volna, lovast pedigh ezer hat százat, czak töb Bogar ne giönne, a ki diversiot tehetne, Palatinus vram ő nagysága ma megien el...⁸⁰⁾

Íme tehát Kéry már pontosan értesült arról, hogy a brandenburgiak Buda alá érkeztek, tudomása van az oszmánok június 26- és 27-i kicsapásairól, továbbá Bottyán hadnagy sikeres és zsákmánydús csepeli kirándulásáról, pontosan tudja Abdurrahman budai basa ifjú nejének és több oszmán nőnek elfogatását is és ezen tényt megfelelő megjegyzésekkel kíséri.

Ezenközben Batthyány Ádám a táborbaszállásra, tempósan bár, de állandóan készülődik. Nagy Ferenc vicegenerális július 4-i leveléből látjuk, hogy ekkor már összeállították a végvárakból a táborba szánt lovasok és gyalogosok számát, s tudjuk, hogy egy-egy dunántúli végház Buda alá mennyi magyar vitézt adott.

Miután Nagy Ferenc ezen jelentésében kiemelte, hogy sokat gondolkodik azon, hogy »miképpen tölthessük ki a végbeliekből a táborba menő népet«, mert hiszen ezek távozása után a végházakban alig marad valaki, egyben megküldi az »Egerszegről és a több végházakból a Táborra menő vitézlő rend számá«-nak kimutatását, amely azonban már ismeretes.⁸¹⁾

Ádám gróf tehát ekkor már komolyan mozgólódott és körülbelül 900 emberrel készült Buda alá. Ámde ekkor nemcsak a főurak bandériumai készülődnek, de megmozdulnak a vármegyék is. Július 5-én Niczky Sándor Batthyány Ádámmal tudatja, hogy a nemes (Vas) vármegye méltónak ítéli lenni, »hogy ki ki maga jó magyarságitul moveáltatván...insurgállyon, annyval is inkább, hogy füzet eő fölsége és immunisok lesznek az quartélytul.«⁸²⁾

Táborbaszállását jelenti július 10- és 11-én Esterházy János is, aki Ádám gróffal tudatja, hogy az oszmán tábor Eszékhez érkezett, és némely része már által is költözött a hidakon, így tehát a vezérlő hercegek parancsára jövő hétfőn hadaival ő is Buda alá indul.⁸³⁾ Másnap, július 11-én Esterházy, Ádám grófnak újra megírja, hogy a Lotharingiai herceg parancsot adott neki, hogy siessen a táborba, főleg pedig »a gyalogságot parancsollya, hogy Budához promoveállyam hova hamaréb«, így tehát nem késhet, hanem a jövő hétfőn megindítja hadait, s azon lesz, »hogy az gyalogságot ide hozván (t. i. Győrbe), hajókon szállíthassam Buda alá.«⁸⁴⁾ Egészen valószínű, hogy ugyanekkor Ádám gróf is indulási parancsot kapott Károly hercegtől, mert erre később Caprara hivatkozik.

Károly herceg parancsára Batthyány Ádám is megindult, de július elején csak Szentgrótig jutott el. Ügylátszik, iderendelte »népét«, ámde a hadinépet nem halálta ott úgy, amint azt remélte.⁸⁵⁾ Ámde a budai tábor urai már sokalhatták a hosszas készülődést, és július 11-én Caprara Aeneas megsürgeti Ádámot, hogy végre jelenjék már meg hajdúival Buda alatt. E sürgetésben Caprara hivatkozik Károly herceg egy előbbi parancsára.⁸⁶⁾

E sürgetés ellenére Ádám gróf toborzása lassan haladt, »népe« Szentgrótra nem gyűlt össze, noha Nagy Ferencet is nógatta, hogy a táborra 120 lovasnál többet küldjön neki. Nagy erre azt válaszolta, hogy megtenné,

ha lehetne, de a táborra rendelteken kívül itt (t. i. Egerszegen) még húszt lovas sem maradt a tiszteken kívül, és így csak levélhordozó is alig fog akadni. Szó volt arról is, hogy Nagy fogadjon »szabad legényeket«. Erre is felel Nagy, írván, hogy: »Szabad legényeket pedig itt csak hatot sem találni, mivel mind be iratták magokat.«⁸⁷⁾

Buda ostroma ezalatt haladt, de telt-múlt a július is és Ádám gróf még mindig nem tudott Buda felé elindulni. Július 11-én Kaboldról írt levelében gróf Kéry Ferenc meg is említi neki, hogy úgy tudja, hogy személye szerint Buda alá igyekeznek. Tehát még mindig tartott a készülődés, de indulásra még sem került sor, így azután a Budán és egyebütt történekről most már nem Ádám értesíti Kéryt, hanem fordítva. Kéry levele így hangzik:

Franczli fiamot it találván jelenti, hogy kegyelmed maga személie szerint Buda alá igyekeznek, nagy szeretettel kérem azért kegyelmedet, mint kedves öcsim vramat ne nehesztellie értisemre adni meli nap köllesik Ferencz fiamnak Körmenden lenni az kegyelmed szolgálattáira, és az szekereit említet fiam Körmendre vigie-i el magával avagi pedig meli napon legienek Janoshazan avagi a hova kegyelmed fogia paranczolni és rendelni, hogy az után pro securitate az kegyelmed szekerivel eggiut járhatnának, magam ugi intiznim utamat, hogy Giörre mennik, s onnid vizen Buda alá, paripáimot pedig a fiammal köldenim el szárazon, mivel kegyelmed azt a gratiat mutattia hoza hogy Buda alá el viszi magával, kiértis kegyelmednek maradok obligatus. Az kegyelmed indulásáról azért az választ el várom s mint disponal fiammal és szekerivel, mikor indullion? és szekereit hova kölgie s mikorra? Említette Ferencz fiam aztis hogy az Egerszeghi gratuitus labor pinzbeis kívánna kegyelmed, lölkem urfim Vram tudgia kegyelmed az nagy szegeniseget itt, mind azon átal száz forintot köldek az magam részemről fiam átal kegyelmednek, láttia Isten alig lévén nemelli szegéninek csak egi pinzeis.

Egiéb híreket kegyelmednek nem tudok írnia hanem hogy Haller urfiat az Erdéli követnek fiát szerdán Bécsbe arestumba vitték Meninski török tolmaczotis, az Margrof, ugi mint hadi tanacs Presesse ellen szollottak volna valamit, melliet ő Herczegsége el nem szenvedhette, ment ő fölsigihez, satisfactiót kért, s ugi rágatták megh ezeket, talán tovabis megie ez a dologh s töbre, mert a meltosagos Badensis Herczeg igen érti. Budához igen bizunk, adgia Isten rövid nap kezunkhez! Brandemburgusok igen sörénkednek, Sz. Margit szigetibe jártak a furasirosok, ezen inclusaból kegyelmed megh érti az Bécsi híreket. Ő Fölsége megh parancsolta, hogy minden nap ez után 500 bombát vessenek be Budára. Az Neoburgi Caroli Herczegh (kivel sokat beszilgettem Bécsbe) holnap után indul Buda alá. Marsilit bizonioson mondgiák lövis miat megh holt. A vezér giövetelit jól tudgiák Udvarnál, de azt tartiák fölöle nem nagy az ereie, adgia Isten hogy azis megh veretessik. Édes bizodalmas öczim v(ram) nagy szeretettel kirem kegyelmedet tudosiczon mit hallani az vezér ereie felől, s ugian megh indulti Nándor Feier várral Eszék felé s mit gondol kegyelmed megh proballiai hogy succurralhasson az Budaiaknak. Az fölséges Lotaringus már 18 ölnire való Pressát nitot az agiukkal, s az első kő fal alatt van. Tudom kegyelmednek is giöttek Buda alul hirei, obligál fölöttibis ha velem közleni méltosztatik.⁸⁸⁾

Kéry e leveléből tehát kiderül, hogy Batthyány Ádám most meg Körmendre tette át készülődése színterét s innen óhajt Buda alá indulni. Egyébként Kérynek jó értesülései vannak. Pontosán ismerte az ifjú Haller József botrányát,⁸⁹⁾ s ebben újdonság Meninski tolmács letartóztatása, aki úgylátszik, ebbe az ügybe szintén belekeveredett. Marsili halála azonban csak közönséges rémhír volt. A vezérnek az oszmán hadakkal Eszék felé való nyomakodása Kéryt is foglalkoztatta, s különösen ennek erejével szeretett volna tisztába jönni. Így tehát Kéry Ádám grófnak érdekes hírekkel szolgált és ilyeneket később is közöl vele.

Ámde térjünk vissza Batthyány Ádám gróf hadikészülődéseire, amelyek immár másfél hónap óta tartottak. Amint Kéry leveléből láttuk, Ádám gróf most Körmenten tartózkodott s bandériumával, vagy innen, vagy pedig Jánosházáról indult útnak. Július 20-án a bandérium menetkész volt, s ezen a napon Ádám gróf megindult — Székesfehérvár felé. Ugyanis Ádám atyjának július 19-én Rohoncon kelt leveléből látjuk, hogy Károly herceg újabb parancsot intézett Ádámhoz, melyben elrendelte, hogy siessen Fehérvár tájára és ott egyesüljön Caprara hadaival. Az apa, Kristóf gróf ezeket írja fiának: »Vettem leveledet, kiből irod, hogy Isten jóvoltából holnap leszen megh indulásod, és siecz, mivel az Herczegh orderye uyobban isérkezett, hogy Caprara vrammal sies Feyérvár táján conjungálny magadat, kívánom édes fiam tegyen Isten szerencsésé minden utadban. Az minémü, hireket irsz, hogy a Bavarus népeis miképpen járt az ostrommal, ezt a hirtelenséget így szokta követni az szerencsétlenség, a ki talám csak az maga gloriáját üzi; mindazáltal a jó remenség szerint adgya Isten rövid idő folyása alatt kezünkhöz Budát. Groff Kéri Ferencz vram itt léuén ma nálam, őkegyelmeis beszéllette ezen hireket még levelednek érkezése előtt az ő kegyelmének írt leveledbül, hanem továbbis az mi uy hirek lesznek ne mulas el tudósítani, kedvesen veszem, mert ritkán hallok az hirekben hamar.«⁹⁰⁾

Úgy látszik, Kristóf gróf ezen levelében a sikertelen július 13-i rohamra célzott, melyet maga is elhamarkodottnak tartott, s erről tehetett neki említést Kéry is, akit nemsokára szintén Buda falai alatt találunk.

Ádám gróf tehát július 20-án megindult Székesfehérvár felé; úgy látszik, hogy Caprarának és Batthyánynak figyelő hadtestükkel, az Eszék körül táborozó oszmán vezér mozdulatait kellett szemmel tartani. Ugyanis 1686 július derekán — amint Kéry leveléből is láthattuk — az foglalkoztatta a kedélyeket, hogy vajjon Buda fölmentésére jön-e oszmán sereg vagy nem és ha jön, milyen erősségű? Ekkor híre terjedt, hogy Eszék körül nagyszámú oszmán had táboroz. Megindult erre a levélbeli kérdezősködés. Július 16-án gyöngyösi Nagy Zsigmond levelet ír atyjának, Nagy Ferencnek, melyben tudatja, hogy »Az eszéki török táborról it semmit sem tudnak, oda vannak kémek, ha valami lesz, azok meggyüvén megh tугyák mondani.«⁹¹⁾ Úgy látszik. Batthyány Ádámot is érdekelte az oszmán fölmentő sereg holléte és ereje, mert Nagy Ferenc július 17-én megírja neki egy iszpája vallomását, melyben az eszéki táborról is szó van. E szerint: egy iszpájátul kérdezték, hogy vajjon Eszéknél van-e derék oszmán tábor. Mire ez köntörfalazva azt válaszolta: »bizony nincs jámbor, valami kevés vagyon ki hidat őrizi, három, négy ött ezer lehet. Azt is kérdezték, hogy ha Budát megvehetik-e a keresztények, arra azt felelte, bizony jámbor Buda nem fél, csak mind harmad éve egyszer el szöknek alula, puskákat ott hadgyák, edigis jót volna feles Tatár segítségére, de az utban megh haraguttak, nem akarnak jönni, imár a török császár sok ajándékot ígért nekik, rövid nap el jönnek.«⁹²⁾ Az Eszék körüli oszmán tábor még július végén is foglalkoztatta a magyarságot, de — amint később látni fogjuk — ez a tábor nem Buda fölmentésére sietett, hanem Horvátország felé nyomakodott.

Említettük, hogy gróf Kéry Ferenc július végén már szintén Buda alatt volt s úgy látszik, ő is részt vett a vár ostromában, és »Buda

alul 28 júlí 1686. reggel 5 órakor« kelt és valószínűleg gróf Batthyány Kristófhoz (kit »Méltóságos jó akaró Groff uram«-nak címez) intézett leveléből látjuk, hogy ő már július 26-án Buda alatt volt, mert ekkor is írt innen levelet. Sajnos, ez a levél nem maradt reánk, azonban a most említett, hajnalban írt levél is rendkívül érdekes, hiszen szemtanú a helyszínén írja le Buda ostromának egyes részleteit.

Nem kétlem — írja Kéry — eddigh vette kegyelmed sub dato 26 irt leveletem, mast irhatom brevibus kegyelmednek, hofi tegnap 16 ezer emberrel estve fele ostromoltuk Budát, egi ugi mint a Bécsi kapu felől való Rondellát az ő fölsége és Brandenburgus népével, az várat pedigh az méltóságos Bavariai Elector Printz Loival, oli ostrom volt, hofi én kegyelmednek megh nem irhatom, az Pressát és az Rondellát nem kevés vér ontás után obtineáltuk, az Bavariai Electoris be ment a várba, most már (az ágiuhoz mosarakhoz mégh az iel föl vonván az megh niert helekbe az mieink) lövik erőssen az várost. Ellenbe az Pogánisághis erőssen viseli magát s mind ágiukkal s másintis infestallia a mieinket, de lehetetlen 2—3 napnál tova tarthassa magát, ugi látom accordara az fölséges Herzegek nem mennek, bizoni rettenetes nagi ostrom volt és sokaighis tartot, harmadfél oranal tova volt az harc in völigen feier, menni veszet nem tudhatni mégh, de a kit én láttam (mert a vár felol nem láthattam) 16—17 szazigh való circiter, aki a Bécsi kapu felől valokbul el eset és sebesedet, minával nagi kárt tett az Török, de annalis töb kárt vallottunk egi neháni sák por miatt, a meli sák porokat az muscatirosok szükségire midőn már a Rondellát obtineáltuk föl vitték, s azok per incuriam megh giullattak feles sebesedet megh azon por miatt s megh igette az muscatirosokot haidukbais. Irhatom kegyelmednek vitizül viseltik magokot az Herczegek Generalisok s köz nép is, *magiar haidukis, a kikben sok hullot, sebesedet.* A fő vezér a mint a kémek hozák által giöt eszéki hidon, 80 ezernek mondgiák, de sok rosz volna közötté. Haisler vrat s a magiar hadakat is kik Szolnok táian vadnak e napokban váriuk ide, az fő tisztékbe az ostromon sebesedet Printz Croie és General Dingen. Ezen oraban értém hofi nagiob része a városnak minálva volna, ez valoban rosz dologh. Most az Török egi nagi hazrul lö, meliet megh töltet, oda voniván az iel az ágiuit. Én ugi látom, hofi valamint tegnap dühessen ugi már az extremitást látván, desperate oltalmazza magát. Az minák (ha arra fogh kelni a dologh) nagi kárt foghnak tenni, az nagi hatalmu és irlalmas Isten adgion giözedelmet a köresztieneknek, édes Grof vram igassággal irhatom kegyelmednek én solha illien erős ostromot nem láttam, s a kik a Francziával hadakosztakis, azt besziulik, ez az ostrom bizvást nagi ostromnak mondhatik, mert mind két részről erős harczolás puskázás, volt. Az atiámfia kegyelmeteknek aianlia szolgálattiát, ő az ostromot ugi nézte s oli közélről, hofi az legh kisseb lövestis megh láthatta. 3 ágiu lövis eset közél hozánk, akkor egi kevéssé megh rettent s más helit akart keresni, véghitire hofi az minákot látta az atiámfia, hofi föl vetötték, akkor imátkozni kezdet. Adgia az Isten kegyelmednek töb jó hirt irhassak mast végigh. — Kegyelmednek köteles szolgáláia — Gr. Kéry Ferencz.

Az kis vrfinak szolgálatomot, ha ő kegyelme it lett volna, szép dolgot latot volna. Izenem ő kegyelminek, jó paripákat szőrezen, hofi az után velem giöhessen, azomba pedigh Isten éltesse és nevellie ő kegyelmét.⁹³⁾

Kéry érdekes levelében tehát a Bécsi-kapu melletti rondella elleni július 27-i rohamot írja le részletesen, amely mély benyomást tett reá. A július 27-i sikeres roham azonban az Eszék körül tanyázó oszmán hadról az érdeklődést nem tudta eltéríteni. Megemlékszik erről Kéry is, de figyeltek oda mások is. Batthyány Kristóf vicegenerálisát, Nagy Ferencet kérdi meg, hogy mi van Eszék körül. Nagy július 28-án válaszol, hogy »Eszék táján semmi hire nincs a török hadnak, hanem van ki az hidat őrzi valami ezer ember.«⁹⁴⁾ Míg tehát Kéry nyolcvanezres török hadról tud, mely már július vége előtt átkelt az eszéki hidon, addig Nagy semmiféle Eszék körüli ellenséges hadról nem tud. Az oszmán had körüli rejtély azonban csak-

hamar eloszlott. Ugyanis gróf Batthyány Kristóf fiának, Ádámnak augusztus 3-án jelzi, hogy most olyan hír jött volna »Sulz« uramhoz (aki úgylátszik, Horvátország felé figyelő haddal a Drávánál állott), hogy »valami törökség junne Eszék tájárul Viroviticza felé«, mire Schulz Darán-nál (azaz Darány-nál), tehát Barcs alatt, hidat vetett át a vizen (t. i. a Dráván) és úgylátszik, az oszmán had elé kanyarodott.⁹⁵⁾ Babocsay Ferenc is azt írja, hogy »az török tábor Horvát ország felé nyomakodik.«⁹⁶⁾

Nyilvánvaló tehát, hogy itt két oszmán hadról volt szó. Az egyik a szeraszkir vezetése alatt még júliusban átkelt az eszéki Dráva-hídon és Buda felé tartott, míg a másik, nyilván kisebb oszmán haderő kikerülve Eszéket, Horvátország felé igyekezett. S miután kiderült, hogy *ennek* a török tábornak menetiránya nem Buda, a kedélyek csakhamar megnyugodtak. Ezenközben Buda ostroma változatlan heveséggel tovább folyt. De informátorunk, Kéry gróf július utolsó napjaiban nem volt Buda alatt, hanem úgylátszik, Batthyány Ádámmal Fehérvár körül valami diverziót vett részt és csak augusztus 1-én tért vissza a budai táborba. Az is lehet, hogy Kéryt valami bizalmas paranccsal küldték Ádámhoz, aki őt szintén bizonyos ügyeknek a táborban való elintézésével bízta meg, amint azt Kérynek »Budai táborban die 1 Augusti 12 óra táiban 1686« kelt jelentéséből látjuk.

Adom tutára Nagyságodnak — írja Kéry — hogy ma mind egy 6 óra táiban serencsésen Istennek hála ide érkezhvén, Nagyságod parancsolattya serent mindeket végben vittem, mondgyák ugyan, hogy lett volna Nagyságodra az Hercsegtul egy kis neheztelés, de Istennek hála talán ugy végben vittem, hogy Nagyságod contentus lésem velem, mivel az order kés és tudom az Nagyságod ide gyóvetelét, bocsánatot várok, hogy magam kegyelmednek nem udvarolok, gondolván Nagyságodtul mind bizodalmas uramtul azért semi neheztelést venni. Ui hírül Nagyságodnak semi egyebet nem irhatok, hanem hogy talán csak mégh e héten is kerestény kézben jun régen ohaitot Buda. Dinabolt (azaz: Dünnewald) levelét el nem küldetem mivel tuttam hogy csak az Marsh felől vagyon, és mivel itt vagyon magamnál tartottam. Azt irhatom Nagyságodnak, hogy az Hercsek sájjábul halottam, hogy azt kíványa sőt meghis paramcsolta eó Hercseksége, hogy megh mondjam Nagyságodnak, hogy mind untalan bocsáson Nagyságod csatákat Feir vár fele. Örömet többet irnek Nagyságodnak, de mivel az Hercsek sietteti ezen ördert el küldenit, bocsánatot várok, hogy tobet nem irhatok, aztis tudván hogy Nagyságod bizonyosan hólnap után itt lésem. Eleiben menvén Nagyságodnak, az miket tudok és ez utánis experálni fogok oretenus referálni fogom Nagyságodnak.⁹⁷⁾

Kéry jelentéséből látjuk, hogy Batthyány Ádám ekkor is még Fehérvár alatt csatázott. Tehát július végén is még ott van, ahova Caprara mellé eredetileg rendelték, és augusztus elején már a szeraszkir hadaival harcol.

Terjedelmes jelentést ad a Buda alatt július végén és augusztus elején történetkről egy Lachenheimb nevű bécsi kereskedő vagy bankárfele ember, aki ekkor a Batthyány-családdal üzleti összeköttetésben állott. Ez, leveleinek üzleti része után, közli az érdekesebb napi híreket is, hírközléseinek csak egy hibája van, az t. i., hogy nem szemtanú, hanem értesüléseit kuríroktól és másoktól szerzi.

Lachenheimb augusztus 6-án Bécsből hosszú levelet ír, úgylátszik, Batthyány Kristófnak, amelyben az üzleti rész után kizárólag Buda ostromáról szerzett értesüléseit közli. Lachenheimb hírei annyiban megbízhatók,

hogy híreit jó forrásokból szerzi, de mint másodkézből kapott híreknél lenni szokott, azok nem egészen pontosak. Igaz, hogy ekkor Buda és Bécs közt állandó hírszolgálat volt rendszeresítve, és úgylátszik, hogy a bécsi merkantil körök is súlyt helyeztek arra, hogy az eseményekről megbízható értesüléseket szerezzenek, mégis értesüléseiből kiérezni a helyi ismeret hiányát.

Lachenheimb terjedelmesen leírja, hogy a mieink Budán jól tartják magukat. A rondellák és bástyák (hogy melyek, azt éppen helyismerete hiánya miatt nem árulja el), továbbá a »Schloss« (?) a mieink hatalmában vannak, és az ostromlottak a »Téren« (»auffen Plaz«, itt megint nem tudjuk, melyik teret érti) sáncolták el magukat, ahol sok dolgot adnak a mieinknek, mögöttük (helyesebben talán: előttük!) egy mély árok húzódik, mely másfél »Pica« mélységű, itt még egy bizonyos fal és ezen fölül paliszádok vannak, körülöttük pedig ágyúk, és az oszmánok elkeseredetten védelemzik magukat. A mieink az ellenséget éjjel-nappal nyugtalanítják, és a bástyákon és rondellákon nekünk is vannak ágyúink és mozsaraink. Ennek ellenére a kutyák nem akarják magukat megadni. A herceg már három ízben küldött be (t. i. parlamentair-t) a megadásra való fölhívással, és elsőtízben a Lotharingiai a következőket írta: Az ez idő szerint Budán parancsnokló Abdurrahman basának és az erőd többi parancsnokának! Tudjátok meg, hogy mi a hatalmas és győzhetetlen római császár, a mi legkegyelmesebb győzelmes hadurunk (nevében és parancsára) ezen erőd alá jöttünk és ágyúinkkal olyan rést lőttünk, hogy mi az erődöt megrohamozni akarjuk. Ha ti az erődöt átadjátok, akkor biztosítjuk hadinépetekkel, a lakosokkal és vagyontokkal a szabad elvonulást, ellenesetben, ha a vár fegyveres kézzel leszen elfoglalva, mindenkit, bármilyen rangú és korú legyen, irgalom nélkül kardérel hányunk.

Erre a budai basa ezeket válaszolta: A német császár, római imperátor ez idő szerinti generális hadnagyának, a Lotharingiainak! Elismerjük leveled átvételét és annak tartalmát megértettük. Tudtuk, hogy ti országotokból ide jöttök és hogy szándékotok ezen erődbe jönni, mi tehát az isteni kegyelemhez folyamodva éjjel-nappal védekezünk és lehetetlen, hogy az erőd átadása csak eszünkbe is jusson. Ti jeleztétek, hogy rohamozni akartok, egy-két ízben ezt már meg is kíséreltétek, azonban Isten megbüntetett benneteket. Ha ti most is rohamozni fogtok, úgy Istenhez az a kérésünk és reményünk, hogy Mahomet próféta kedvéért és tiszteletére fegyverével és hatalmával titeket megbüntet, mert ti elbizakodottak és gőgösek vagytok. Midőn Károly herceg másodszor is beküldött a várba, a basa azt izente, hogy ami a budai vár átadását illeti, az Isten és nem más kezében van.

Végre a herceg harmadszor is beizent, s ekkor a basa azt válaszolta, hogy a mieink távozzanak Buda alól, és ők nekünk egy más erődöt adnak át, s ha ezt el nem fogadjátok, akkor örökre való békekötés ellenében Budát átengedi.

Ezt a föltételt azonban a mieink nem fogadhatták el és elkezdték még hevesebben az ágyúzást. Meg kell azonban jegyezni, hogy a selmák a remélhető segítségben, azaz a fölmentésben bíztak, amely ekkor már három mérföldnyire állott Budától, de hogy ez a segítség milyen erős volt, nem lehetett pontosan tudni. Legtöbben 40.000 emberre becsülik.

Ma és holnap csodálatos dolgok fognak történni, ugyanis az általános rohamnak tegnap kellett lezajlania, és itt óráról-órára várják annak eredményét. Reméli, hogy jó híreket kap, hogy Budát bevették. Kétséges, hogy a felmentő sereg fog-e támadni. A mieink azonban ezt várják, és ha összecsapnak, ebből csúnya fejmosás leszen. A mieinknek sok halottjuk, sebesültjük és égettjük van, és a töröknek még több. Azt mondják, hogy Budán még 4000 török van, amit el is lehet hinni, mert bátran védik magukat, de ha bennünket a fölmentő sereg zavarba nem hoz, amit Isten segítségével remélünk, akkor nemsokára elvesztik bátorságukat.

Gróf Starhemberg generális tábori marsallt Bécsbe hozták, akit egy golyó megsebzett, és jobb kezének egyik ujját ellőtték, de sebe nem veszélyes. A spanyol tűzmestert is Bécsbe hozták, aki barátságtalan magatartása miatt Buda alatt már nem maradhatott.

Két nap előtt a mieink egy aknát robbantottak föl, mely messzire, az ellenség »teréig« hatott, amely tehát jó eredménnyel járt. A falat hosszú darabon ledöntötte s ezzel a mieinknek szabad utat nyitott.

Mi minden pillanatban várunk itt egy kurírt vagy a Neuburgi herceget jó hírekkel. Schulz generális Horvátországban meghalt, ezt kegyelmességed kétségkívül már tudja. A velencések Moreában Modon várát elfoglalták, amelynek öröme itt három nap előtt Te Deum-ot tartottak. A lengyelek és oroszok már szintén táborba szálltak, azonban ellenséget nem találtak, állítólag ezek is Buda alá jönnek. A horvát urak még most is csak otthon vannak, és szintén nincs ellenségről tudomásuk.⁹⁸⁾

Eddig Lachenheimb közlései. Látjuk tehát, hogy neki tudomása van a július 27-i nagyszabású támadásról és ennek részleteiről, azonban közléséből kitűnik a helyismeret teljes hiánya. Tud a Károly herceg és Abdurrahman közt lefolyt várátadási tárgyalásokról, amelyekről aránylag eléggé pontos értesülései vannak. Tudomása van a nagyvezér fölmentő seregének megjelenéséről, gróf Starhemberg megsebesüléséről stb. Újdonság nála az, hogy Buda alá lengyel és orosz hadak is készültek volna. Ezt a híret azonban fenntartással kell fogadni. Az, hogy a horvát uraknak Buda ostromától való távolmaradása Bécsben nem jó benyomást keltett, valószínű.

A Buda alatt történt augusztusi események közül különösen a szeraszkir fölmentési kísérlete, s ezzel kapcsolatban Dünnewald augusztus 14-i győzelme keltett nemcsak nagy feltűnést, de örömet is. Augusztus 17-én Bécsből erről ír Korlatovics László a méltóságos fejedelemlnek, azaz Apaffinak, 18-án pedig Lachenheimb gróf Batthyány Kristófnak.

Korlatovics azt írja, hogy tegnap Bécsbe érkezett egy kurir olyan jelentéssel, hogy 13-án 6000 oszmán, köztük 2000 janicsár, »által akarván verni magát táborunkon s Budára segítséget vinni«, megtámadta a tábort. A mi 10.000 lovasunk, kiket »Generál Denevolt« (azaz: Dünnewald) »comendérozot«, a törököt megverte, 2000 odaveszett, 170 rabot, 18 török zászlót s 10 apró ágyút is »niertek« a mieink. A derék török tábor (mintegy 60.000 ember) a mi táborunktól alig egy mérföldnyire van. Tegnap lecticán Bécsbe hozták generál »Stehrenberget«, a közép újja el van löve félig.⁹⁹⁾

Augusztus 18-án Lachenheimb Batthyány Kristófnak azt újságolja, hogy a mult szerdán (augusztus 14-én) délután »egy kis« ütökzet volt a generál Tenewoldt (Dünnewald) parancsnoksága alatt álló kilenc lovas ezred és a szeraszkir hadai közt, melyben 3000 janicsár esett el, kétszázat pedig elfogtak. Ezenfölül 24 zászlót s 12 ágyút zsákmányoltak. Minden janicsárnál három gránátot és egy lapátot, részint pedig egy-egy csákányt találtak. Ezeknek feladata volt Budára bejutni, ami azonban nem sikerült.¹⁰⁰⁾

Mind Korlatovics, mind Lachenheimb előadása megfelel a tényeknek, de az utóbbi a 2000 elesettet 3000-re, a 18 zászlót 24-re, a 170 rabot fölfelé 200-ra kerekíti ki, számadatai tehát nem megbízhatók.

Augusztus 19-én megszólal Batthyány Ádám is, aki ekkor az Ercsi melletti táborban tartózkodott, és föladata a mindenféle való vigyázás volt. Atyjának ekkor írt levelében inkább a Budán kívül történeteket írja meg, bár budai hírei is vannak.

Hogy eddig Nagyságodat — írja Ádám — kötelességem szerint levelemel alazatossan az itten való dolgokrul nem tudositottam, oka hogy semi olyan bizonyos hireim nem voltak, kikről Nagyságodat tudósíthatam volna. Az Budaiak mostis erőssen viselik magokat, noha már bizony nagyob részét az falának az Kelen földé felé le törték, de ostromot mégh egyet sem tetek az mieink, mivel az gyalogság igen el bogyat és az Bavarus népét várják, mely mihelt el jön, mind ostromlani fogják az Várat, mint pedig az Viz fele valo részét az varosnak fogják nekie assignálni,

hogy ő onénd ataquálja az Várost. Engem Eszterház János uralmal egyöt ide Ercsilez comandérozot az meltosságos Herczegh, hogy itten lévén vigyázuunk mindenfelé az Török hirekre, az mint hogy boczatunkis bizonyos czatát Szekszárd felé, más bizonyos kémekeket pediglen szinten az Eszék hidgyáig. Közenségesen beszélék az oda valo polgárok, hogy sohunt semi derekas győlekezeti nincsen az Töröknek, sőt az basais ki itten fölveretetet szinten által szaladot az Eszék hidgyán, anakis nagyob része el oszlot. Basahoz verte valami keves Török oszve magáttul az Dunán szálot, szinten mostan expediályuk Rodosicz uramat az Herczeghez, hogy valami gyalogot és saikákat kérjen melénk, melyet ha obtineálhatunk Isten segítségével megh akarnánk ötni az Törököt. Minden cselédjek, partékkajok az Dunán vagyon és épen csak eredező félben vanak. Itten máskép lovainknak élések sokal job vagyon, mint Budánál, de az vitézlő rendönk igen fogy. Az vármegyék zaslói alat ki alat 17, némely alat 20 ember vagyon. Az Nagyságod mezei hadaiss megh kötvén magokat, mind el oszlotak, aligh maratanak mindenestől 100. Az főzetéssel mostis biztatnak ugyan benönket, mely ha megh leszen talán nem ártana severioribus modis azon mezei hadakat föl öltetni ugy az nemeségetis, melyet ujbanis parancsol Nagyságodnak Palatinus Uram. Az végbeliek megh edigh alkalmasint megh maratak. Eszterház János uram népe szinten ugy oszlik, maga Palatinus uram aligh marad enyihányad magával. Ha mód volna bene, igen jo volna fris népel megh váltatni az itten lévő végbelieket, mivel Eszterház János uramis már azok helet kik el mentek és az kik ittis vanak, másokat hozat. Az Nagyságod Banderiumja megh edigh megh van, Nagyságodat alázatossan kérem az jövődöbeli hó pénzeket menél előb koldge megh, mert lia az megh nem lesz egyczer csak el vösznek melőlem.¹⁰¹⁾

Ádám gróf hírei szerint tehát ekkor a budai vár dél felé (Kelenföld felé) eső falait is már nagyrészt ledöntötték, de a bányadt, fáradt gyalogsággal ostromba fogni nem mertek és várták a bajor segédcsapatokat. A Buda alatti fáradt és úgy látszik, fizetetlen csapatok oszladoztak is. Ez az 1684. évi ostrom alatt történetekhez hasonló eset volt. Levelének utóiratában Ádám gróf meg is írja, hogy a fizetés elmaradása miatt a katonák lisztjüket, élelmüket eladván, a táborból elszöktek, és a bontakozáscsinálással egyenesen Kristóf gróf tisztviselőit vádolja meg.¹⁰²⁾

Batthyány Ádám augusztus 15-én a nádornak is írt egy levelet, azonban — sajnos — ennek tartalmát nem ismerjük, csak a nádor augusztus 26-án Kismartonból kelt válaszát, aki mindenekelőtt jelzi, hogy augusztus 15-e óta nyilván már sok olyas történhetett, amit ő még nem ismer. Olyan hírek keringenek, hogy a szeraszkirnak sikerült volna Budára segítséget bejuttatnia, aki azután »re bene gesta« táborával Fehérvárra vonult és most rabolni készül.¹⁰³⁾ Ez a hír a Buda—Bécs közötti vonalon ügylátszik mindenütt elterjedt. Komáromi István augusztus 23-án Gyórból Festetics Pálnak, »gróf Battiani generális uram ő nagysága Buda alatt lévő magyar táborában« azt írja, hogy: »Tegnap mihozánk rosz hirt hoztanak, hogh Budában a török be vitt volna három ezer emberbul álio segítséget.«¹⁰⁴⁾ Azonban, amint tudjuk, ezek hiób hírek voltak, mert a nagyvezér augusztus 20-i, sőt augusztus 29-i ilyesféle kísérletei teljesen eredménytelenek maradtak.

A nagyvezér ezen kísérletezéseiről ír Bécsből szeptember 1-én Lachenheimb is, aki Batthyány Kristófnak jelzi, hogy más újdonságot nem írhat, hanem csak, hogy Bécsbe kurir érkezett, aki azt a hírt hozta, hogy az oszmánok az elmúlt csütörtökön, azaz augusztus 29-én, három helyen 5000 emberrel a mieinkre támadtak, azzal, hogy a mieinket zavarba ejtvén, segítséget vihessenek Budára. 500 janicsárt akartak az oszmánok a várba juttatni, gondolván, hogy ez a kísérlet is úgy fog sikerülni, mint a multkori,

amikor 140 ember mégis csak bejutott a várba. Azonban ez alkalommal a kísérlet balul ütött ki, mert mind az 500 janicsár elveszett. Ugyanezen időpontban a várbeliek Budáról 200 emberrel kicsaptak, de ezek közül is sok elesett, a többit pedig a mieink visszakergették. Ezen harcokban báró Mercy (Merssi) altábornagy halálosan megsebesült, mert fejére három vágást, vállába pedig golyót kapott. Végül is reméljük, hogy Budát az Isten mihamar kezünkbe adja, mert Schaffenberg (azaz gróf Scherffenberg) altábornagy 15.000 magyar és német katonával már Buda alá ért és most már a várat komolyan ostromolni fogják.¹⁰⁵⁾

Az oszmán fővezér kísérletezéséről augusztus 21-én gróf Batthyány Ádám atyját is tájékoztatta, mire az apa szeptember 2-án válaszolt, és leveléből megtudjuk, hogy Ádám gróf, mint 1684-ben, úgy most is megbetegedett ugyan, de a budai tábort és a katonai szolgálatot azért nem hagyta el.

Vettem ez el mult szerdán leveledet, kit 21 Augusti irtál, kedvessen veszem, hogy az hírekrül tudóséttasz — írja Kristóf gróf — s légyen Istennek hálá, hogy több succursust Budára az ellenségh bé nem vihetett annál, a mennyinek irod, itt nagy hire volt, hogy ugyan felessen mentenek uólna. Az mi pedig azt illeti, hogy lassan kezdenek foghnyi az operatiohoz, hihető, hogy ha Saftembergh uram (t. i. gr. Scherffenberg) el érkezik, másképpen foghnak raita. Itt az a hírünk most, hogy a Török Tábor el menvén előttek, a Bocsiáyát és munitióyát el nyertétek vólna, ki ha ugy vagyóné, és azon kiүүлis ha mi jó hírek vannak, tudósécs felölő. Gróf Keri Ferencz uram küld a fiának levelében bizonyos aranyokat és egy által vetőben orvosságot, kezedhez dirigáltam, adasd megh ő kegyelmének, mert igen recommendálta Kéri uram, talán még magadnakis fogh használhatnyi azon orvosságh, az mint hogy nemis kevéssé szomorottam megh raita, hogy egésségednek megh borulását irod, de uigasztalódom megint Festetics Pál uram levelébül, ki azt írja, hogy Isten jó voltából ismégh jobban vagy, kérlekis édes fiam, magad egésségére uigyáz, ne várd azt, mint ez előtt két esztendővel járál, hogy a beteghségh el hatalmazzék raitad, hanem principiis obsta, nem késébségh az, a ki beteghsége miatt sequestrállya magát, mert az el hatalmazott beteghségnek el térítése nehéz, ne szerez magadnak kárt, s mind néken nagyobb keserőséget.¹⁰⁶⁾

Valószínű, hogy Ádám gróf nem várta meg betegsége elhatalmasodását, mert máskép nem maradt volna a táborban.

Ugyanezen napon, midőn Kristóf gróf levelét megírta, Buda vára végre a győztes keresztény hadak kezébe került. Budavár elestével az oszmánság magyarországi uralma alapjaiban rendült meg, a magyarság pedig romhalmazban bár, de visszaszerezte egykori fényes és nagyhirű fővárosát, országa szívét, amely felé 145 hosszú esztendőn át annyi sóvárgó pillantás esett, s amelynek visszaszerzése a nemzetnek szünet nélkül nyílt vagy titkos vágya volt.

Buda elestének híre mindenütt gyorsan elterjedt. Zichy István Győr-ből már szeptember 4-én tudatja Batthyány Ádámmal (aki tehát úgylátszik meggyógyult), hogy augusztus 29-én kelt levelét megkapta, de ő már az abban foglaltaknál többet tud, mert Commercy herceg — ugyanaz, aki az özvegy császárnéval Buda elestét közölte — tudatta vele az örömteljes eseményt, Buda bevételét, »kiért áldassék az nagyhatalmu Isten neve örökintigh!¹⁰⁷⁾ A nádor szeptember 7-én »Ad Prata Beatae Virginis« kelt és ugyancsak Batthyány Ádámmal intézett levelében jelzi, hogy: »Ma az budai jó hírek megh lütték az eörömit.« Kéri Ádámot, hogy ezután is

küldjön értesüléseket. Itt egyébként most az a hír járja, hogy a török »Fejér várt is pusztára hadta.«¹⁰⁸⁾

Ugyancsak szeptember 7-én Babocsay Ferenc Batthyány Ádámnak a következőket írja :

Nagyságod levelét illendő böcsülettel vettem, melyből Budának szerencsésen való megh vételét értem, kiért Istennek neve dicsérették, adgya Isten az többitis vehesse megh Nagyságtok. Ithon lévő katonái felől pedig mitt parancsollyon Nagyságod, mingyárt előmben hivattam őket s ezen Nagyságod levelét megh olvastam előttök, s igen is készek az Nagyságod parancsolattyának engedelmeskednyi, de a mint hallyuk, hogy Nagyságtok két három nap alatt Fejérvárhoz fogh jönnyi, örömost Budához nem fásztanának lovaikat, mihelyt Isten Nagyságtokat ide hozza, azonnal a Nagyságod szolgálattyán jelen léznek, ha pedig ide nem találna jönnyi Nagyságod, sótt csak ugyan azt parancsollya, hogy oda mennyenek, mihelyt ezen levelemre való Nagyságod válaszsza érkezik, azonnal oda mennek, valahol Nagyságodat talállyák. Azomban szegény Enyégghiek és Polgárdiak, töb falubéliekkel edgyüt általam alázatossan folyamodnak Nagyságodhoz és vice generális urhoz öngagságához, hogy ha a Tábor ide Fejérvárhoz fogh jönni, méltoztassék Nagyságtok ideje korán két német és két Magyar Salvagvardát küldenyi, valami jó assecuratiot obtineálván az méltóságos Herczegtül, mely assecuratio mellett az szegénség mégis a kitül lehetne valami keveset szántana, vetne, kevés megh maradt marhácskájokat ne bántanak az szerént mi rolunk se felettkezzék Nagyságtok, hogy amint már ez idén el kezdették volt az német vitézek, várunk alá kevés marhácskáinkat haitogatnyi ne jőjenek, mert ha mi sem szántathatunk s az szegénység sem, ugy a Végháznak el köl pusztulni. Ezen dologh véget irtam vice generális uramnak ő nagyságának is, tudom ő Nagysága sem szánnya ez iránt mind hozzánk s mind az szegénséghez valo jo akarattját s atyai gratiáját mutatnyi... — P. S. Harmad napja ki küldém a fiamat egynehányad magával, a kik az Innotai Malomban egy néhány örlő Törököt találván, tizet levágtak benne, elevent hatot hoztak és hat szekér lisztet.¹⁰⁹⁾

Budavára szeptember 2-i ostromával kapcsolatban föl szokták említeni többek közt Petneházy Dávid nevét is azok közt, akik állítólag elsők lettek volna Budavár falain. Ámde egyáltalán kétséges, hogy vajjon Petneházy ebben az ostromban részt vett-e. Ugyanis Petneházyról biztosan tudjuk, hogy szeptember derekán igen súlyos beteg volt. 1686 szeptember 17-én »Ex castris ad Papam positus« kelt és Kicsér György udvari ágenshez írt vagy iratott levelében ő maga elárulja, hogy : »Én inét az Táborul kénteleníttem magamat Pestre vittetni, mivel igen rosszul vagyok, anira nem is járhatok...«¹¹⁰⁾

Ha tehát Petneházynek szeptember derekán már jártányi ereje sem volt, akkor alig hihető, hogy két héttel előbb részt vett volna a budai ostromban és ott betegen vitézi hőstetteket produkálhatott volna. Valószínű, hogy már akkor beteg volt, és a betegség szeptember közepére már annyira elhatalmasodott rajta, hogy lábra állni sem tudott, sótt egy-két napra rá meg is halt.

Szeptember második felében megszólal bécsi ismerősünk, Lachenheimb is, aki szeptember 21-én Bécsből, nyilván gróf Batthyány Kristófhoz intézett levelében érdekesen írja le a budai ostrom utórezgéseit, a Bécsbe hurcolt oszmánság itteni garázdálkodásait.

Lachenheimb mindenekelőtt közli, hogy a császári sereg Budától 8 mérföldnyire délre áll, és tüntet. Ezt azonban nem sokáig teheti, mert a sereg szénában és fában hiányt szenved és e miatt kénytelen volt magát két vagy három részre osztani. A sereg egyébként nemsokára téli szállásra vonul és most már aligha fog hozzá valami nevezetes haditény véghezviteléhez.

Bécsbe Buda alól naponta annyi tiszt és katona érkezik, hogy leírhatatlan. Ezek egy csomó oszmánt és asszonyokat is hoznak magukkal, úgyhogy tele van velük a város, s ezek majdnem szerencsétlenség okozói is lettek, mert a »Passauer Hoff«-ot föl akarták gyujtani. Azután egy bizonyos gróf Zinzendorf a mult héten kocsisait és fullajtárjait vidékre szénáért küldte, s melléjük segítségül két oszmánt is adott. Ezek azután a kocsis és fullajtár torkát elvágták, ruháikat magukra öltötték, fölültek a lovakra és megszöktek.

Azt is mondják, hogy a bajor választó néhány elfogott oszmánt hajón Münchenbe küldött. Ezek viszont a hajósokat a vízbe dobálták és elmenekültek. Erre azután itt kihirdették, hogy Bécsből minden oszmán eltávolítandó. Amde Kollonits bíbornok erre azt a tanácsot adta, hogy ezeket az oszmán hadifoglyokat Törökországba kell visszaküldeni és értük keresztény hadifoglyokat kiváltani, de hogy annak, aki ezeket megvásárolta, miféle haszna lesz, a fölött lehet gondolkodni. Nem lehet leírni, hogy mennyi itt az oszmán, akiket jobban tartanak, mint a keresztényeket és több szabadságuk is van, úgyhogy a selmák már egy keresztényt sem tisztelnek. Hogy ebből mi lesz, az idővel majd elvállik.¹¹¹⁾

Mentől jobban távolodott az idő Buda bevételének dátumától, annál rövidebb és kevesebb említés történik róla az írásokban.

Ügylátszik, Buda elvesztése után az oszmán sietett a dunántúli fontos végvárait erős őrséggel ellátni. Így október 8-án a Keszthelyen figyelő tóti Lengyel János Batthyány Ádámnak jelenti, hogy Fehérvárra, Pécsre és Kanizsára »feles lovas török tétetett be«.¹¹²⁾ Az oszmánság méltán félt attól, hogy a győzelmes keresztény sereg nem fog Buda bevételével megállani, hanem folytatja támadásait az oszmán végvárak ellen, mint ahogy Szeged, Pécs, Kaposvár stb. várakat 1686 őszén el is foglalták, és így némely várak, mint pl. Székesfehérvár, valósággal lógva maradt a levegőben. Kaposvár még oszmán kézen volt, midőn az itteni hadnagyságért már megindult a versenyfutás. Gyenesy Gergely október 13-án Egerszegről levelet intéz Batthyány Ádámmal, melyben fölkéri, hogy Fülöp György vicehadnagynak, »az ki az budai táboron is volt«, Kaposvár keresztény kézbe kerülése esetén juttassa az itteni hadnagyságot.¹¹³⁾

Mulatságos epizódja a Buda alatti táborozásnak, hogy gróf Batthyány Ádám trombitása az egész hadjáratot lopott lóval csinálta végig. Később persze az eset kiderült és 1686 december 16-án Némethy Péter ezt megírja Batthyány Ádámnak, jelezve, hogy most már a lopott lovat követelik vissza.¹¹⁴⁾

Batthyány Ádám ügylátszik, csak 1686 december havában került a táborozásból haza, mert ekkor Böjtös István teológiai doktor Grácból azt írja neki, hogy : »Örömmel hallottam a Nagyságod szerencsés és egészséges vissza jövetelét a Táborból.«¹¹⁵⁾

Ugyancsak december havában Csányi Bernát közli még Batthyány Ádámmal, hogy Budára bizonyos leveleket kellett sietséggel dirigálni, s ezeknek tartalma az volt, hogy az eszéki hídnál néhány ezer tatár szándékozik által csapni és tartományunkat pusztítani és rabolni.¹¹⁶⁾ Nincs kizárva, hogy ezek Székesfehérvár s Buda felé is el akartak jutni, ha ugyan itt még a budai ostrom után maradt valami elrabolni való.

Ezzel a Buda ostromával foglalkozó levelek elfogynak és elhallgatnak, úgyhogy az ostrom után néhány hónappal a magyarság látszólag már egész természetesnek tartotta, hogy Buda és Pest most már ismét és véglegesen magyar kézben van.

Függelék.

1. Zsoldfizetési tervezet, amelyet a magyar katonaság részére Eszterházy Pál nádor 1683-ban felsőbb meghagyásra kidolgozott s egy példányát gr. Batthyány Kristófnak is megküldte.

Solutio Hungaricae Militiae modus tam equitum, quam peditum <i>menstruatim</i> .	
Sumpmus militiae campi generalis marsalcus. (Ennek havi fizetése nincs megállapítva.)	
Vicarius generalis marsalcus	fl. 600
Generalis vigiliarum praefectus.....	fl. 400
Colonellus supremus	fl. 200
Vice colonellus	fl. 100
Supremus vigiliarum praefectus	fl. 75
Rítmaister seu Haupmon.....	fl. 50
Tenens seu Laidinontius.....	fl. 30
Vigiliarum praefectus	fl. 20
Vexilifer	fl. 15
Ductor seu Firer	fl. 12
Corporallius	fl. 10
Tubicen, Timpanista	fl. 08
Generalis Adiutantius	fl. 15
Generalis Capellanus	fl. 15
Regiminis adiutantius	fl. 10
Capellanus ordinarius	fl. 10
Doctor seu Medicus.....	fl. 20
Appathecarius	fl. 10
General Profusz	fl. 15
Carnifex	fl. 08
Praefectus curruum	fl. 25
Praefectus artoleriae	fl. 20
Tormentarii seu Pixmasteri	fl. 10
Praefectus annonae	fl. 25
Unus eques	fl. 04
Unus pedes seu Haido	fl. 03

Haecque praenotata intelliguntur de officialibus tam equestris quam pedestris ordinis aequaliter.

A nádor ezen tervezete a magyar hadseregszervezet szempontjából érdekes. Látjuk ugyanis, hogy a magyar hadsereg nem tagozódik úgy, mint később és ma fegyvernemek szerint, hanem teljesen egységes. Az egész szervezet fölött áll a generális főmarsall, aki tehát az egész magyar hadsereg főparancsnoka, s neki az egész szervezet, minden részében alá van rendelve. Az egységes magyar hadsereg keretén belül találjuk azután az egyes fegyvernemeket, tehát a gyalogságot, lovasságot, tüzéséget, a tábori egyházi, egészségügyi, vonat, élelmezési stb. szolgálatot le egészen a hóhérig, tehát az ítéletvégrehajtóig. Tábori bíróságot, auditort, a tervezetben megemlítve nem találunk, mert a tábori igazságszolgáltatást, főleg annak büntető részét nyilván maga a főparancsnok látta el, a fegyvernemek főbb parancsnokaival egyetemben.

Érdekes a tervezet a rangsorozás szempontjából is. A tisztikar élén áll a generális főmarsall, akit tábornagnak lehetne nevezni. Utána következnek rangban az altábornagy, vezérőrnagy, főezredes, alezredes, őrnagy, kapitány és hadnagy. Ha a fizetés egyben a rangot is jelenti, akkor a tábori főkaplán a zászlótartó altiszttel egyenrangú, míg az »ordinarius«, azaz rendes káplán, meg a gyógyszerész a káplárok-kal egyenrangú. A tábori orvos egyenrangú az őrmesterrel és tűzmesterrel; a szeke-részet és élelmezés prefektusai rangban ugyan az orvos fölött állanak, de a hadnagyok alatt. A trombitások, dobosok és a hóhér szintén egyenrangúak.

Ilyen szerveztű lehetett a Buda alatt harcoló magyar hadseregrész. Ez a szerve-zet nagyban és egészben azonos lehetett a birodalmi csapatok és seregek szerveze-

tével. Hogy pedig nálunk tüzérség is működött, azt láttuk már abból a levélből, amelyben jelzik, hogy tarackokat is visznek a táborba.

2. Egészségügyi szolgálatunk Buda alatti működésére szintén van följegyzésünk. Ugyanis maradt reánk egy ismeretlen seborvos összeállítása azokról, akiket sebesülten Buda alatt gyógyított. Ez a följegyzés a következő:

Az kiket sebeikből Buda alatt meggyógyítottam.

Egerszegi Ag Györgynek a Gránát sebesítette meg az oldalát és lábát.

Egerszegi Horvát Mátyásnak az Gránát rontotta volt meg a fejét.

Lenti Kaposi Györgynek ágyékát írta által a Jancsár globis.

Horvát Jánosnak a kü rontotta volt meg a fejét.

Takács Györgynek is a kü sértegette volt meg a feiét.

Körmendi Gombkötő Györgynek a kü törtö öszvö a lábafeiét.

Körmendi Takáts Andrásnak nyíllal lötték által a lábát.

Lövöy vaidának a lábát rontotta meg a kü.

Türgyei Balog Jánosnak a farát rontotta meg a Gránát.

Körmendi Német Mihálnak a tenyerét szaggatta meg a Gránát.

Légrádi Mátyásnak a kariát lötték által.

Pesti Adámnak a kariát lötték által.

Beszprémi Mihálnak az inát lötték által.

Egerszegi Andrásnak is a lábát lötték által.

Egerszegi Pálnak a keze csuklóját lötták által.

Légrádi Andrásnak a fülö tövét lötték meg.

Légrádi Jancsit nyakszürt lötték.

Vasvári Mihálnak a czompiát lötték által.

Masalin Pálnak az inát lötték meg.

Egerszegi Mihálnak a hővele tövét tenyerben lötték által.

† Lengyel Andrást hasban lötték ködök eránt.

† Lövöy Mihálnak a Gránát sóprötte volt el az ágyékát.

Ez a kettő meg holt.

(Körmendi levéltár.)

Ezen összeírás által 22 Buda alatt küzdött hős vitéznek, s köztük két hősi halottnak, derék dunántúli magyaroknak neveit tudtuk meg. Valószínűleg mindannyian gr. Battlyány Ádám bandériumában szolgáltak. — Örvendünk, hogy a sok-ezer közül legalább ennek a 22 magyar hősnek nevét meg tudtuk örökíteni, s nekik e nagyon szerény emléket állítani.

IV.

BUDA KÉT ISMERETLEN TÉRKÉPE.

1. Dolgozatunk 58. jegyzetében már említettük, hogy a bécsi Hofkammerarchiv, Hungarn 14.665. számú csomójában, az 1689 február 16-án kelt irat mellett egy térkép vagy alaprajz található, mely a »Plan die Stadt Ofen und Schloss betrefend« címet viseli.

A térkép szerzője ismeretlen. Valószínű azonban, hogy egy francia hadmérnök készíthette, mert a térkép felírásai, kevés kivétellel, francia nyelvűek. A térkép francia címe: »Plan de la ville et Chasteau de Bude aueq le Project des ourages qui y doient estre adioutez. Ce qui est rouge est ce qui est fait, Ce qui est noir et jaulne est ce qui est a faire.«

E fölírat szerint tehát Budavár erődítményeinek az ostrom utáni újra fölépítéséről és kijavításáról fölvett térképről, tervezetről van szó, s a térképen kitervezett védőművek egy része ekkor már elkészült, a másik

része azonban még nem. Valószínű, hogy a térképtervezeten látható erőd-művek építésének előirányzata 1687—88 telén készült, 1688 nyarán a tervezett művek egyrésze elkészült, és ezen részeket a térképen vörös festékekkel jelölték meg.

A térkép szerint a Vizivárost (Basse Ville) a Vártól a Dunáig, körülbelül a mai Franklin-lépcső és utca vonalában észak felé egy erőd mű zárja le, dél felé pedig a Dunaparton fekvő arzenált és az élelmezési raktárakat északról és délről is egy-egy erődítményvonal védi, úgyhogy dél felől a Vizivárost tehát kettős erődvonallal zárja le. Mind a három erődvonalon egy-egy kapunyílásfélét láthatni.

A Viziváros délkeleti részén, ott ahol az arzenált védő erődvonallal a Dunaparton egy kiugrást képez, egy »bassine«-t látunk, amely úgy látszik, valami erődített és védett kikötőféle lehetett.

A budai Várnak ekkor is három kijárata volt, úgymint a Bécsi-kapu, a Fehérvári-kapu, József főherceg palotája kertjének északi végében, a honvédelmi minisztérium északi sarkánál, amely e sorok írójának gyermekkorában még sértetlenül megvolt. Ezen a kapun kilépve elkezdődött a »Chemin de Stoul Vassembourg«, azaz a Fehérvárra vezető út. A harmadik kapu a mai külügyminisztérium sarkánál a Vizivárosba vezetett. Viszont a budai fellegváról, a »Chateau«-ból a Dunapartra két ki-, illetve lejáratot látunk.

Buda felsőváros, a »Ville Haute« elrendezéséről az említett jegyzetben már volt szó. A mai Viziváros helyén, a térkép két útvonalon kívül semmiféle utca vagy lakott terület rajzát itt nem adja.

2. A herceg Festetics-család keszthelyi levéltárában őrzött sok száz kéziratos térkép közt Mp. 259 jelzet alatt találunk egyet, mely a XVIII. századvégi Buda város fekvését ábrázolja, a mai Újlakkal és Óbuda egy részével együtt. Ez az orientált, 491 × 323 milliméter nagyságú színes térkép talán még gróf Festetics Pál kamarai alelnök idejében kerülhetett a család levéltárába, vagy gróf Festetics (I.) György idejében (a XVIII. század utolsó évtizedében), aki ugyanis élénken érdeklődött az óbudai Zichy-uradalom iránt, és aki ebben az időben ezen uradalom megszerzése tárgyában tárgyalásokat is kezdett. 1797 március 6-án Kultsár Tamás ajánlja gróf Festetics Györgynek, hogy: »ÓÓ Budaj dominiumot jó volna megvenni, ha annak árát in parato nem kellene letenni.« (Directorialis levéltár, Keszthely, 1797/287. szám.) A vételből, nem tudni miért — talán mert árát éppen in parato kívánták — nem lett semmi.

A térkép a Szent Gellért-hegy északi lejtője alatt elterülő Tabántól Budát, Újlakot és Óbuda déli részét Kiscell vonaláig ábrázolja, tehát az egykori káptalani Óbudából csak egy részt láthatunk. Így rákerült a térképre a Szent Gellért-hegy északi része, a Tabán, a budai Vár, a Viziváros, Újlak és Óbuda egy része, azután a Nyulak, azaz a Margit szigete, a pesti oldalon pedig a fallal kerített Pest város északi része. Az 1769—1771-ben települni kezdett mai Krisztinavárosnak térképünkön még nyoma sincs. Valószínű ennél fogva, hogy a térkép 1770 táján készülhetett.

Budát és Pestet a Duna választja el, ámde a folyam a Margit-szigetnél hatalmasan kiszélesedik, és úgy látszik, mintha egyik ága Pest városa *mögé* kerülne és azt körülvenné. (Így látszik ez Miller 1760-ban megjelent *Épitome-*

jének térképmellékletén is; részletesebben írt erről Gárdonyi a jelen Tanulmányok I. kötetében a Ferencvárosi pusztatemplom című cikkében.)

Térképünk szerint tehát a látszat az, mintha ekkor Pest városa szigeten feküdt volna, azonban nyilvánvaló, hogy ekkor a Dunának kelet felől, Pest mögött hatalmas árterülete lehetett.

Térképünkön betűjelzéseket s a térkép jobb oldalán betűmagyarázatokat (Explicatio Litterarum) találunk, amely betűmagyarázatok a térkép történeti becsét nagyban emelik.

A falakkal kerített és megerősített »Fortalitiium Budense«, azaz Buda-erőd, a megerősített középkori Buda város (a mai Vár) déli végében *A* betűvel jelölve a királyi »fellegvárat«, az »Arx regia«-t, azaz a királyi palotát találjuk, azt a hatalmas épületet, amely 1749—1771 közt épült, s amely, ha a térkép megrajzolásakor teljesen nem is készült el, az alapfalak már mindenesetre állottak. Sajnos, a térkép a budai erőd, azaz Buda város térrajzát nem adja. A királyi palota Buda-erődtől egy egyenes fallal volt elválasztva, amely fal mellett északkeleten egy nagyszabású négyszögű épület alaprajzát látjuk, az egykori fegyvertárat. Ez a fegyvertár Buda visszafoglalása után már a második építmény volt. Az elsőt 1686 után ugyanezen helyre építették, ez azonban 1723-ban leégett, s a térképünkön látható arzenál 1725—30 közt épült. Az 1689. évi térképen látunk arzenált még a vár tövében, a Dunaparton is. A budai erőd és a Duna közt északdéli irányban elkeskenyedő területen két *B* betűvel jelölve a mai Vizivárost találjuk. Ez a városrész ekkor körülbelül a mai Széll Kálmán-téri villamosvégállomásig terjedt. A mai Margit-körúton látjuk a franciskánusok templomát, mögötte a hegyoldalban elterülő Kálváriával. A Viziváros ekkor, habár gyéren, de az egykori Budafelhévízzel, azaz a mai Császár-fürdő környékével, Újlakkal és Óbudával már össze volt épülve. Az egykori Budafelhévíz helyén *C* betűvel jelzi a térkép a már török időkben is meglévő Császár-malmokkal összefüggő Császár-fürdőt: »Caldaria seu Thermae Caesareae dictae.«

A mai Császár-fürdővel és a mai Újlakkal szemben a Duna medrében a Nyulak szigete, azaz a mai Margit-sziget terül el, déli végén azzal a kis mellékszigettel, úgynevezett Kis Városi Sziget-tel, amely ezen sorok írójának gyermekkorában még megvolt, azonban a nyolcvanas években eliszaposodván, 1890 óta »eliszaposodás folytán a fő szigettesttel egy egészet képez«. (1890. évi 176. számú Mérnöki Hiv. Szföv. Ltár VI 1535/1888. Dr. Bánrévy György kedves barátom szíves közlése.)

A Nyulak szigete közepe táján *D* betűvel jelöli a térkép az egykori, szerinte »szent Klára«-kolostor, Árpád-házi szent Margit egykori lakóhelyének romjait, melyek ma is megvannak: »Clastrum S. Clarae in Insula Leporum.« Ezen kolostor-rom sarkától húzódik — Nagy Lajos király oklevele szerint — a Duna medrén keresztül az a határvonal, mely az *F*-fel jelölt egykori Szent Jakab falut, illetve Szent Jakab-utcát (a mai Zsigmond király útja), »Jacob Gassen«, azaz a mai Újlakot Óbudától elválasztotta. Ez a határvonal a budai Dunaparton *E* betűvel jelölt két határközött a mai újlaki templom mellett a *H-H* betűkkel jelölt völgyön, azaz a mai Szépvölgy-utcán vonul föl a hegyek közé. A margitszigeti zárdarom—szépvölgyutcai vonaltól, tehát *D—E—H—H* vonaltól délre a Szent Jakab-

utca, északra pedig az *M* betűvel jelölt királyi vagy koronai (koronális) Óbuda városa terült el, melyet mint a jelmagyarázat nem helyesen írja, most »Neustift«-nek neveznek. »Vetus Buda regia seu coronalis, nunc Neustift vocata.« Ezen vonal mellett *G*-vel jelölve az újlaki, Segítő Szűz Mária tiszteletére emelt templomot találjuk, mely az egykori szent Jakab templom helyén épült. »Templum *B(eatae) M(ariae) V(irginis) de Auxilio*, in loco radicibus ecclesiae sancti Jacobi penes quam metatio . . . ad rotundum lapidem, exinde ad crepidinem vallis decurrebat, recenter exstructum.«

A királyi vagy koronai Óbudát a káptalani Óbudától ismét a Margit-szigetről kiinduló és a mai Timár-utca vonalával körülbelül egyező *I—K—L* vonal választja el. E három betű közül az *L* a Margit-sziget északi végén, körülbelül a mai nagy fürdőház helyén állott és lerombolt várat vagy erődöt jelöli, amelytől a királyi és káptalani Óbudát elválasztó határvonal kiindult. Úgy látszik tehát, hogy a Margit-sziget északi csúcsán a török időkben valami kisebb terjedelmű erőd állhatott, melyből észak felé a Dunán való közlekedést ellenőrizni lehetett. »Dirutum castrum in Insula Leporum ubi metatio inter eandem regiam et capitularem Veteres Budas terminabatur.«

A margitszigeti lerombolt erődtől egyenes vonal vezet a térképen látható *I* betűig, amely vonal metszi a Duna medrét és a *K* betűn halad keresztül. Az *I* betű helyén a térképen egy domb-féle emelkedésen álló négyszögű építményt látunk, mely az egykori királynéi várat ábrázolja és amely afféle, a pozsonyi királyi várhoz hasonló, csak kisebb, quadraturavár lehetett. Ez a vár körülbelül ott állhatott, ahol a mai óbudai Timár-utcának egy kevés törése van. Az egykori középkori királynéi vár romjai a XVIII. század végén tehát nemcsak hogy megvoltak, hanem még a vár árka is létezett, amelyben két határkő állott, melyek a királynéi vár romjaival együtt a királyi Óbudát az egykori káptalani Óbudától, azaz akkor gróf Zichy-féle Óbudától elválasztották. Ekkor tehát még élt az emléke az egykori mindkét Óbudának, s megvolt még a kettőt egymástól elválasztó királynéi várnak rommaradványa is. »Castrum reginale in cuius fossato erant duo lapides metales regiam seu coronalem Vetero Budam a capitulari (quae nunc Zichyana est) separantes. NB! Castrum idem seu rudera eius quae nunc et iam civitatem Budensem Neustiftt a Vetero Buda Zichyana separat.« Az *I—L* vonal közepébe esett *K* betű voltaképpen csak ideális határjel volt, mely a Dunaparton a királynéi vár árkából jövő határvonalnak az *L* ponttal való kapcsolatát jelezte. »Ripa Danubii ad quam ex fossato ejusdem castrum ductus metalis inter regiam et capitularem Vetero-Budam ibat.«

Térképünk *N* betűvel jelöli a káptalani vagy Zichy-féle Óbuda déli részét, amely alatt a Duna medrében már láthatók a mai óbudai hajógyári sziget vagy akkor: szigetek déli nyúlványai.

Végül *P* betűvel jelöli térképünk a Szent Gellért-hegyet, melynek tövében a Duna partján a budai erődig, azután az erőd mögött nyugat felé körülbelül a mai Palota-tér magasságáig terjed a Rácváros, azaz Tabán, a mai Ördögárok mindkét partján, mely azonban a környező hegyekig terjedt. Úgy látszik, az egész Tabán némi gyengébb szerkezetű fallal volt megerősítve. A Tabánt környező dombok lejtői ekkor még üresek. »Civitas Rasciana Tabán in fine Arcis sub radicibus montis sancti Gerardii sita.«

Ha mármmost az 1689. évi térképet a keszthelyivel összehasonlítjuk, nyomban látjuk, hogy az előbbin a hangsúly természetesen a budai Váron és annak erődítményrendszerén volt, míg a keszthelyi levéltárban őrzött térképen a hangsúly nem a Váron, hanem a Vár alatt, a Duna jobb partján hosszan elhúzódó, keskeny városrészekre van, s így a két térkép, dacára annak, hogy a kettő közt közel egy századnyi időköz van, mégis egymást kiegészíti.

Mielőtt dolgozatunkat befejeznők, fölhívjuk a figyelmet Buda 1684. és 1686. évi ostromával foglalkozó és eddig úgy látszik föl nem talált és föl nem dolgozott néhány külföldi forrásra.

1. *München*. A müncheni Geheimes Hausarchiv-ban van 1683-ból egy »Diarium über die Belagerung Wiens«. Handschrift Nro 309. Ugyanitt : 1684. Ofen Belagerung, Akt. Nro 1087.

A müncheni Geheimes Staatsarchiv-ban : Türkische Kriegsneuigkeiten 1686. Jelzete : Kastenschwarz 542. Nro 24.

A müncheni Staatsbibliothek-ben : Codex Italicus 958 (illetve 209.), fol. 323—324. Két epigramma Buda visszafoglalásáról. Ugyanitt Cod. Lat. 24, 173. Relatio de expugnatione urbis Budae anno 1686., in fine manca, quae olim P. Negrelli Romae fuit. 12 folio lap.

Végül a müncheni Armee-Museum-ban látható Buda 1686. évi ostromának egy igen érdekes képe.

2. *Róma*. A Bibliotheca Angelica kéziratai közt a Cod. 1549/50-ben van : Distinta descriptione della città di Buda etc. in qua de Buda obsessa et capta a. 1686. Fol. 202—203.

Cod. 1756/11. Ufficio portato in collegio dal co. (Fran. Udalrico) della Torre per l'acquisto di Buda li 10. settembre 1686., venuto l'auiiso per stafetta li 7 detto all'ora 22. Fol. 28—29.

Iványi Béla

JEGYZETEK.

¹⁾ 1542 április 1. (Sáros) Patak. Perényi Péter levele a felséghez. »Ea etiam quae iudex civesque Pesthienses mihi scripserunt maiestati vestrae s. in specie misi, maiestas vestra s. dignetur me informare de relatione eidem iudici et civibus superinde facienda, ego enim interim dabo ipsis bona verba...« Írja továbbá : »Idem Joannes Nagh illic Budae audivit, ... viginti milia parvorum operariorum cum fossoriis et aliis instrumentis ad laborandum, quos ipsi *Zarahovias* vocant, sexingentosque muros ex Thurcia Budam venire. Dicunt insuper Thurcas Budensem civitatem Danubio circumducere velle et in monte divi Gerardi castellum quoddam erigi facere, unde civitas Pesth defendatur.« Bécs, Staatsarchiv, Ungarn, Allgemeine Akten 47. csomó. —A »Zarahovias« szóhoz l. *Bartal*, A magyarországi latinság szótárában a *Sarahorus* címszót.

²⁾ 1542 november. »Consilium cuiusdam nobilis Joannis Hewz Hungari, boni et religiosi senis, qui fuit olim militaris vir sub regibus Hungariae Mathia videlicet et Ladislao, qui amissis omnibus bonis possessionariis in comitatu Tholnensi et Baranya habitis cum liberis et uxore habitat nunc in oppido Bathor et vivit suis sumptibus iam emeritulus« Pest és Buda újabb ostromára ad bő tanácsokat. Bécs, u. ott, 49. csomó.

³⁾ 1543 március 12. Pozsony. Albert prépost levele. Bécs, Staatsarchiv, u. ott. 50. csomó.

⁴⁾ 1544 május 22. »Datum in campo Budensi«. Mehemet basa »locumtenens cesaree maiestatis Budae« salvus conductus-t ad Ferdinánd király követei számára. Bécs, Staatsarchiv, Turcica fasc. 4. convolut VII. — Budára és Budán keresztül Konstantinápolyba 1553/4-ben többször ment követségbe Verancsics Antal és Palinai Pál deák, majd pedig Verancsics, Zay Ferenc és Malvezzi János. *Szalay László*: Verancsics Antal összes munkái, III. köt. 3—5, 13, 19, 30, 31, 427. stb. II.

⁵⁾ 1551 június 28. A. S. levele valakihez. Kazum basát elcsapták és székesfehérvári szandzsák lett, »successit in locum quidam castratus Aly passa ex Bozna, qui expectatur omnibus horis huc Budam« vele jön 10 szandzsák katonasága, »quos dicunt venire, ut civitatem Pethiensem cum septem propugnaculis fortificare debebunt, Danubiumque circum, circa, civitatem currere, superque montem Sancti Gerardi e regione de Pesth turrim unam extruere«. Bécs, Staatsarchiv, Turcica, fasc. 8, C. 2.

⁶⁾ 1555 május 3. Komárom. Paxy János levele Miksa főherceghez, melyben jelenti, hogy ma egy ember érkezett Budáról és Esztergomból, »qui retulit Thurcas Bwdenses, Strigonienses, Pestyenses et Vaczienses equos ad pascua emisisse, tentoria etiam passae educta esse ac in specie hac hebdomada egredere velle, equi enim Passae ad Kelenfelde sunt ad pascua positi, Pestyenses iuxta Pest, Strigonienses iuxta Strigonium itidem et Vaczienses iuxta Vacziam«. Bécs, Kriegsarchiv, Feldakten, 1555, fasc. 5. pièce 3.

⁷⁾ 1574 május 25. Pozsony. A magyar királyi udvari kamara a pécsi Kys Péter deák kérvényét, melyben pénzt kér, fölterjeszti a felséghez azzal a javaslattal, hogy adjon neki 20 forintot. Kis kérelmét ezzel indokolja: »Castra veldicet Turcica per me sub Buda Sicambriae explorata, e contra castra Christianorum ad generalem conflictum atque castra metationis typum, quem maiestati vestrae sacratissimae in anno superiori 1565. hic Wiennae ad manus proprias praesentaveram...« Bécs, Hofkammerarchiv, Ungarn 14.364. csomó.

⁸⁾ 1575 június 26. Bécs. Istvánffy Miklós levele Batthyány Boldizsárhoz. »A multis exploratoribus tam ex Constantinopoli, quam ex Buda et aliis locis pro certo scribitur, idque mihi secretum dictum est, quod imperator Turcarum hoc autumno vult huc Budam venire, et hac hieme isthic hybernare, iamque illi arx Budensis expurgatur, et fenestrae, cubicula, culinae et alia restaurantur, frumentum et omnis generis commeatus comportatur. Dicunt illum visendae Vngariae, non belli gerendi causa venturum. Sed quis scit, indies, si verum erit plura dicentur.« Körmend, hercegi levéltár, missilisek.

⁹⁾ 1578 május 23. Pozsony. Az egri püspök levele a felséghez. »Feria secunda sacrae pentecostes... circa horam decimam noctis Budae motus terrae cum maximo fulgure et tonitruum fragore ingens fuerit et quod *arx regia Budensis*, eo loco, quo pulvis bombardarius servabatur, fulmine tacta, tota sit combusta et conquassata, ut nonnisi in parte quaedam habitatio permanserit.« Bécs, Staatsarchiv, Ungarn, Allgemeine Akten 112. csomó.

¹⁰⁾ 1571 október 23. Bécs. Pistalotius Miklós levele Batthyány Boldizsárhoz. »In superioribus partibus Germaniae et Bavariae incredibilis est annonae charitas et Augusta civitas ad caesarem legatos misit ut apud Budensem bassam intercedat pro tritico inde devehendo.« Körmend, hercegi levéltár, missilisek. (Pistolocikora nagyhirű orvos humanistája, a császári ház és több előkelő dunántúli magyar család orvosa, különösen a nagyműveltségű Batthyány Boldizsárral volt jó viszonyban. Az 1566—1588 közti időből a körmendi levéltár 98 érdekes levelét őrzi.)

¹¹⁾ 1595 augusztus 30 és szeptember 18. Bécs. Boldizsár kamarásmester levelei. Nürnberg, Staatsarchiv, Kriegsakten, Serie VII. Lade 125. Nro 317.

¹²⁾ 1608 június 7. Körmendi hercegi levéltár, missilisek.

¹³⁾ Magyar Balás deák levelei 1616 február 5 és március 1. Buda — Garcia Gáspár levele 1616 június 13. Buda. — Tóti Lengyel Boldizsár levele 1621 június 11. Miske, mind Körmend, missilisek.

¹⁴⁾ Gr. Esterházy Miklós nádor 1636 augusztus 9-én, Lakompakon kelt levele, 1. még ugyanennek 1641 július 23-án kelt levelét. Körmend, missilisek.

¹⁵⁾ Bölcske város tanácsának levele 1652 március 1 és a patai és solti bírák levele 1652 február 27. Körmend, missilisek.

¹⁶⁾ Darás Gergely levele 1648 április 2. Németújvár. A szalónaki porkolábok levele 1656 január 18. Körmend, missilisek.

¹⁷⁾ 1656 október 29. Niczk. Niczky Boldizsár levele. Körmend, missilisek.

- 18) 1657 december 22. Bécs. I. Lipót király levele. Körmend, missilisek.
 19) 1664 május 3. Szádvár, gr. Csáky Zsigmond levele. Körmend, missilisek.
 20) Esterházy Pál nádor levele, 1682 július 25. Kismarton. Körmend, missilisek.
 21) Ugyanennek levele, 1682 augusztus 19. Kismarton. Körmend, missilisek.
 22) Ugyanennek levele, 1682 augusztus 26. Bécs. Körmend, missilisek.
 23) 1682 szeptember 3. Esterházy Pál nádor levele, ugyanott.
 24) 1682 október 4. Szombathely. Széchényi György kalocsai érsek levele. —
 1682 október 20. Ex castris ad Sempthe positis. Esterházy nádor levele. Mindkettő
 ugyanott.

- 25) 1682 október 24. Győr. Esterházy János levele. Ugyanott.
 26) *Szilágyi*: A magyar nemzet története, VII. köt. 408. l.
 27) 1683 február 26. Bécs, és március 6. A nádor levelei. Körmend, missilisek.
 28) 1683 május 20. Köpcsény. A nádor levele, ugyanott.
 29) 1683 május 22. Köpcsény. A nádor levele, ugyanott.
 30) 1683 június 21. Tata vára. Szatmári Imre levele, ugyanott.
 31) 1683 június 21. Vég Tata vára. Ugyanennek levele ugyanott. Az oszmánság
 készülődéséről 1683 június 23-án Tihanyból ír Kétheli János Bezerédi István pápai
 vicekapitánynak. Ezen levelet meg adó 25 szekeres — írja — »az derék török táborbul,
 a hol maga személy szerint az fő vezér vagyon, elszöktenek Tolnárul«, 90 szekér
 puskaport hoztak, »valami puska jancsáré egy szekéren lévén el sült, mind el'égett
 jancsárság feles, jancsár agával együtt, ökor számtalan és polgár«. A Kanizsa tarto-
 mánybeliek Siklóstra port vittek, az menykő megütötte az elmúlt héten, az várát is
 mind el hánta fundamentumbul. — Ugyanott.

- 32) 1683 szeptember 24. Veszprém. Babocsay Ferenc levele, ugyanott.
 33) 1683 október 17. Győr. Esterházy János levele, ugyanott.
 34) 1683 november 6. Veszprém. Babocsay Ferenc levele, ugyanott.
 35) 1684 március 5. Egerszeg. Nagy Ferenc levele, ugyanott.
 36) L. a Történelmi Tár 1890. évfolyamában a 49—58. oldalakon között:
 »Narratio obsidionis Budae« című naplót, amelyet egy Budán lévő magyar hadi-
 fogoly írt.

- 37) 1684 június 22. Szombathely. Nagy Ferenc levele. Körmend, missilisek.
 38) 1684 július 5. Ex castris ad Reu Komarom positis. A nádor levele, ugyanott.
 39) Történelmi Tár, 1890. évf. 52. l.
 40) 1684 július 18. Sopron. Ruszti Nátl Lipót levele. Körmend, missilisek.
 41) 1684 július 21. Egerszeg. Nagy Ferenc levele, ugyanott.
 42) 1684 augusztus 4. Ex castris sub Buda positis. Batthyány Ádám levele.
 Ugyanott.

- 43) 1684 augusztus 13. Ex castris ad Budam positis. A nádor levele, ugyanott.
 44) 1684 augusztus 14. Egerszeg. Nagy Ferenc levele, ugyanott.
 45) 1684 augusztus 14. Egerszeg. Nagy Ferenc levele, ugyanott.
 46) 1684 augusztus 18. Bécs. Somogyi Ferenc levele, ugyanott.
 47) 1684 augusztus 27. Gr. Batthyány Kristóf levele, ugyanott.
 48) 1684 augusztus 28. Ex castris ad Budam positis. A nádor levele, ugyan-
 ott. — Gr. Draskovics Miklós országbíró levele 1684 augusztus 28. Ex castris caesareis
 ad Budam. Ugyanott.

- 49) 1684 augusztus 31. Sopron. Ruszti Nátl Lipót levele, ugyanott.
 50) 1684 szeptember 3. Ex castris ad Budam positis. Gr. Draskovics Miklós
 levele, ugyanott.

51) »Extractus literarum serenissimi principis Loy secretarii supremo laidi-
 nantio Ropoch Buda 27 augusti 1684. perscriptarum. — Posteaquam nos hesterna
 die magnam Minam a novo minerario appromptatam rumpi curassemus, cuius effectus
 non modicum damnnum hosti causavit, ex tunc Turcae album vexillum exposuerunt,
 armistitiumque trium dierum postularunt, quin ipsi unum expressum ablegatum post
 magnum vezirium exmittere valeant, qui illorum necessitates exponeret. Quod autem
 petitum a serenissimo duce Lotharingiae denegatum est, ne illi amplius se hostiliter
 demonstrare valeant, nostri sequenti die assaultum cum 20/m. (20.000) tentare volentes
 nec quidem infantibus in utero matris existentibus se parcere velle comminati sunt,
 ad quod hostis respirium 48 horarum imploravit. Quod quidem ipsis conditionaliter
 permissum fuit, ut scilicet hostis unam portam civitatis Christianis militibus in pos-
 sessionem cederet, quae immedie a termille militibus occupabatur, et sic minime

dubitandum civitatem Budensem quae a 143 annis jugo Barbarico subacta quin non Christianis reassignanda foret, proxime de eadem plura transcripturus.« Nátli Lipót 1684 szeptember 3-án kelt levelének melléklete, ugyanott.

⁵²⁾ 1684 szeptember 7. Nyitra. Czobor Ádám levele, ugyanott.

⁵³⁾ 1684 szeptember 21. Győr. Daniel (?) Mihály ezredes levele Batthyány Kristófhöz, melyben írja, hogy galántai Esterházy János szeptember 18-án »ex castris ad Budam positis« leveléből értesül, hogy: »Castra Turcica die immediate praecedenti circa Albam Regalem non contemnendo numero congregata fuisse, unde verendum ne Tartari cum adjungenda certa parte Turcarum in aliquas partes Christianorum subito et insperate excurrant, damnaque caedes et depopulationes iisdem inferant«, így tehát fegyverképes embereit gyűjtse össze és küldje Pápara. Ugyanott.

⁵⁴⁾ 1864. október 7. A budai táborbul. A nádor levele, ugyanott.

⁵⁵⁾ Századok, 1884. évf. 801—802. l.

⁵⁶⁾ 1684 október 12. Tormás. Gr. Draskovics Miklós országbíró levele, Körmend, missilisek.

⁵⁷⁾ 1684 október 17. Egerszeg. Nagy Ferenc levele, ugyanott.

⁵⁸⁾ A bécsi Hofkammerarchív, Hungarn részében van egy térképe Budának, amely talán még 1688-ban, de legkésőbb 1689 elején készült (Hungarn, 14665. csomó, az 1689 február 16-án kelt akta mellett), s amelyen már a helyreállítandó vagy helyreállított budai erődítmények mellett, nagyjában a budai Vár mai elrendezését látjuk, kivéve természetesen a fellegrárat, azaz Mátyás király egykori palotáját. Látjuk a mai Üri-, Országház-, Fortuna-, Werbőczy-utcákat, a Tárnok-utcát, a Dísz-teret, de a mai honvédelmi minisztérium dísztéri homlokzatától számítva dél felé, a Szent György-tér tájéka teljesen más elrendezésű, mint ma. A mai Szent György-téren még, egy templom, a régi Szent Zsigmond-templom, illetőleg annak falai állanak. A chasteau fölíratú részben látjuk az egykori Mátyás király-féle palota helyét. Lent, a mai kereskedelmi minisztériumtól jobbra és balra állott az Arzenál és az élmezési raktár. Budán, a Várban ekkor még három templomot is látunk. A *grand Esghisse*, a mai Koronázó főtemplom, tőle nem messze látjuk, balra az egykori dominikánus templomot, melynek négyszögletű, kampanileszerű tornya ma is megvan. Végül a harmadik a franciskánusok temploma, a mai helyőrségi templom, mely ekkor még körül volt építve, s mellette egy síkátor is volt. A térképen orientáció nincs, a mérték lábakkal van kifejezve, nagysága 100 × 57.5 cm, de alakja nem szabályos.

⁵⁹⁾ 1684 október 23. Bécs. Somogyi Ferenc levele. Körmend, missilisek.

⁶⁰⁾ 1684 november 2. Győr. Id. gróf Zichy István levele. Ugyanott.

⁶¹⁾ Történelmi Tár, 1890. évf. 58. l.

⁶²⁾ 1684 november 7. Egerszeg. Nagy Ferenc vicegenerális levele. Körmend, Missilisek.

⁶³⁾ 1684 november 10. Egerszeg. Ugyanennek levele ugyanott.

⁶⁴⁾ 1684 november 6. Pápa. Bezerédi István levele, csatolva Nagy Ferenc 1684 november 11-én Egerszegen kelt leveléhez. Ugyanott.

⁶⁵⁾ 1684 november 11. Lakompak. Esterházy Pál nádor levele. Ugyanott.

⁶⁶⁾ 1684 november 14. Egerszeg. Nagy Ferenc levele gr. Batthyány Kristófhöz. »Hivassa Sibrik uramat, honnan vette ő kegyelme azt a lármát, az melyre vissza kellett téríteni az hadakat, még csak meg sem értve miben legyen az dolog bizonyosan a meddig czeakztak föl s alá, a mint irtam is Nagyságodnak, bizonyossan oda érkezettek volna Buda alá, három hete, hogy ki mentek innen.« Körmend, Missilisek.

⁶⁷⁾ 1684 november 17. Pápa. Bezerédi István levele gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerálishoz. Ugyanott.

⁶⁸⁾ 1684 december 10. Bécs. Somogyi Ferenc levele. Ugyanott.

⁶⁹⁾ 1685 január 18. elött. Tulok Ferenc levele, illetve beadvány. Körmendi levéltár.

⁷⁰⁾ 1685 január 9. Bécs. Somogyi Ferenc levele. Körmend, Missilisek.

⁷¹⁾ 1686 február 28. Veszprém. Babocsay Ferenc levele. — 1686 április 19. Egerszeg. Nagy Ferenc levele gr. Batthyány Ádámhoz. A szegvári kapitánynak meghagyták, hogy a »környül való kerétt helyekből a népet melléje vegye és mennél jobb szerrel lehet az hagyot napon és helyen compareáljon«. A lenti-i kapitány hozzon két tarackot magával, ha pedig föl vonták volna a bástyákra és el nem hozhatná, »innéd viszek egy jó réz tarackot«. Ugyanott.

⁷²⁾ 1686 május 1. Krakkó. Névtelen levél. Ugyanott.

- ⁷³⁾ 1686 május 17. Veszprém. Babocsay Ferenc levele.
- ⁷⁴⁾ 1686 május 31. Egerszeg. Nagy Ferenc levele. Ugyanott.
- ⁷⁵⁾ 1686 június 5. Egerszeg. Ugyanennek levele, ugyanott.
- ⁷⁶⁾ 1686 június 24. Rohonc. Gr. Batthyány Ádám levele atyjához B. Kristófhöz. Ugyanott.
- ⁷⁷⁾ 1686 június 25 és június 28. Gr. Kéry Ferenc levelei gr. Batthyány Ádámhoz. Ugyanott.
- ⁷⁸⁾ 1686 július 1. Csákány. A csákányi sereg levele. A szekerekkel később is volt baj. Ugyanis július 15-én Nagy Ferenc jelenti Batthyány Ádámnak, hogy: »Palatinus, Lindvai és érsek uram balatinczi tisztartói nem akarnak szekereket adni«. Ugyanezt jelenti Nagy július 16-án is. 1686 július 15 és 16. Nempti. Nagy Ferenc levelei. Ugyanott.
- ⁷⁹⁾ 1686 július 2. Győr. Esterházy János levele gr. Batthyány Ádámhoz. Ugyanott.
- ⁸⁰⁾ 1686 július 4. Bécs. Gr. Kéry Ferenc levele. Ugyanott.
- ⁸¹⁾ 1686 július 4. Egerszeg. Nagy Ferenc levele. Ugyanott. A melléklet szövegét I. Károlyi—Wellmann művének 108. lapján, a jegyzetben.
- ⁸²⁾ 1686 július 5. Szombathely. Niczky Sándor levele gr. Batthyány Ádámhoz. Ugyanott.
- ⁸³⁾ 1686 július 10. Esterházy János levele ugyanahhoz. Ugyanott.
- ⁸⁴⁾ 1686 július 11. Győr. Ugyanennek levele ugyanahhoz. Ugyanott.
- ⁸⁵⁾ 1686 július 10. Rohonc. Gr. Batthyány Kristóf levele fiához. »Vettem leveledet kiben adod értésemre, hogy Sz. Grotra Istennek hálá szerencsésen érkezél, de népedet nem találd oly dispoite, az mint reménletted vala, s foghlatatos vagy annak rendben való vételében.« Ugyanott.
- ⁸⁶⁾ 1686 július 11. A Székesfehérvár melletti táborban. Gróf Caprara Aeneas levele gr. B. Ádámhoz. »Domine mihi observandissime. Non dubito, quin a serenissimo Lottharingiae duce, domino generali intimatum fuerit, ut concreditos sibi Haidones ad castra caesarea sub Buda posita quantocius transmittat; Reiterato itaque mandato suae serenitatis, domino generali significare volui, praedictis Haidonibus suis praecipendum esse, ut absque mora se congregent, in nominatisque castris, sub Buda positis compareant. Et casu quo securitatis gratia, auxilio meo quocunque etiam modo necesse iudicare, id ipsum mihi ad Albam Regalem existenti significare poterit, assecurans dominum generalem, quod ipsi in omnibus occurrentiis lubens assistam.« Ugyanott.
- ⁸⁷⁾ 1686 július 11. Egerszeg. Nagy Ferenc levele gr. Batthyány Ádámhoz. Ugyanott.
- ⁸⁸⁾ 1686 július 11. Bécs. Gr. Kéry Ferenc levele ugyanahhoz. Ugyanott.
- ⁸⁹⁾ Ennek részleteit I. Károlyi—Wellmann művének 32. lapján.
- ⁹⁰⁾ 1688 július 19. Rohonc. Gr. Batthyány Kristóf levele Ádám fiához. Körmend, Missilisek.
- ⁹¹⁾ 1686 július 16. Légrád. Nagy Zsigmond levele Nagy Ferenchez. Ugyanott.
- ⁹²⁾ 1686 július 17. Nempti. Nagy Ferenc levele gr. B. Ádámhoz. Ugyanott.
- ⁹³⁾ 1686 július 28 reggel 5 órakor, Buda alól. Gr. Kéry Ferenc levele. Ugyanott.
- ⁹⁴⁾ 1686 július 28. Egerszeg. Nagy Ferenc levele. Ugyanott.
- ⁹⁵⁾ 1686 augusztus 3. Rohonc. Gr. Batthyány Kristóf levele fiához, Ádámhoz. Ugyanott.
- ⁹⁶⁾ 1686 augusztus 6. Veszprém. Babocsay Ferenc levele gr. B. Ádámhoz. Ugyanott.
- ⁹⁷⁾ 1686 augusztus 1. 12 óra tájban a budai táborban. Gr. Kéry Ferenc levele. Ugyanott.
- ⁹⁸⁾ 1686 augusztus 6. Bécs. I. von Lachenheimb levele. »Neües weisz ich Euer Excellenz nichts anders zu berichten, alsz das die unserigen bey Offen wohl halten, und haben die Rondellen und Postein en auch das Schlossz würklich in ihren gewalt, die belegerten aber haben sich dergestalten auffen Plaz verschanzt, das sy unsz genueg zu thuen geben, und sy haben hindter ihnen ein tüeffen graben, van anderthalb Pica tüeff, item ein gewisse Mauer und dernoh erst Palisaten, und die stugkh umb und umb ihrer, und defendiern sich disperat, ob wollen sye eingespüert sein, die unserigen beenstigen dieselben tag und nacht, dan wüer haben albereith etliche stugkh und Mörser auff denen Postein und Rondellen, nichts destoweniger

wollen sich die Hundt noh nicht geben, drey mohl hat der herzog hinein geschickht dieselben auf zu fordern, und ist folgendts ihnen von herzogen van Lottringen das erste mohl geschriben worden.

Der Zeith des Comandierenden Bassa zu Offen Apdurahan Bassa und alle übrige der Vessung befelichs inhaber! Ihr sollet wissen in deme wier mit des groszmechtigsten und überwindlihisten Römischen Kayzers, unsers allergnädigsten herrn süegreichen Kriegs hern, undter gegenwertige Vessung kumben, und d...roff de stukken dergestalten die Bresche gelegt, das wier die Vessung zu stürmen eheistens willens sein, wan ihr nun die Vessung übergeben werdet, sollet ihr sambt allen volkh und in wohnern, haab und guet sichern abzug haben, und conuoiert werdet noh verlangen, widriges fahls, so fehrn die Vessung mit gewaffneter handt solle überstigen werden, wierdt kein mensch, was standts oder alters es seye, verschandt, sondern alles undter schwerdt nidergehauet werden.

Andtworth des Bassa.

Der Zeit des teütschen Koysers, Römischen Imperators General Leütenandt van Lottringen. Es berichtet, das wier euer schreiben überkumben, und dessen inhalt vernomben. Wier haben auch gewust, das ihr ausz euern landt hier her komet und das eure Intention seye auf diese Vessung zu kumben, dahero wier zu der göttlichen gnadt die zuflucht nehmet, tag und naht unsz bearbeiten, und ist es eine unmögliche sahe, das unsz die Vessung zuüber geben ein fahlen solle. Ihr habet gemeldet, das ihr sturmen wollet, einzweimohl habt ihr schon versucht, aber Gott hat euch gestrofft, wan ihr euh hinfüher zum stürmen vornemben werdet, so ist van den allerhöhesten Diese unsere bit und hoffnung, das er in ansehung, zu Ehren seines geerlisten Propheten Machomed, durch seine Woff und macht euch straffe, weil ihr hoh müttig und hoffartig worden, des hoffartigen aber feindt und straffer gott ist.

Dasz andere mohl wie der Herzog hinein schickht und last ihnen sagen. Was die Übergaab der Vessung Offen anbelangt, das stehet noh bey gott und weiter nichts.

Dasz dritte mohl wie der Herzog hinein schickht gibt zue andtworth. Wier sollen Offen verlassen, man will unsz ein andere Vessung ein raumben und geben, wan nicht dises annemblih wäre, so solle man mit ihnen gleich ein ewig friden mahen, so wollen sy unsz Offen übergeben.

Weliches alles dises die unserigen niht contentiern wollen, sondern noh erger zu cononiern angefangen, um ist zu merkhen, das ihnen niht wohl dorbey geschicht, weil sy soloche projecta ver geben, die schellmen verlossen sich auff ihr Succurs, und ist niht weniger alsz das derselbe schon würrklich 3 Meill wegs van Offen ankumben seye, aber wie starkh, kan man aigentlich niht wissen, aber die meisten sagen van 40.000 man, und ist der grosz Vizier in beschau mit, heüth und morgen werden wunderliche sahen vorbey gehen. Der General sturmb hette gestern geschehen sollen, zu disem Ende erwardt man stündtlich zuvernemben, wie es obgeloffen seye, und hoffen zu gott stündtlich guete Zeitung zuvernemben, und das Offen über seye, und man zweiffelt daran das der türkhische Succurs angreifen wierdt die unserigen, die erwardten schon seiner, und wan sy zusamben werden kumben, wierdt ein grausambes kopff waschen sezen. Es ist wohl niht weniger, alsz das van unsern vill Todt gebliben und vill plesiert und gebrendt worden, und van Türkhen noh mehr, man will sagen das noh über 4000 Türkhen in Offen sein sollen, undt ist wohl zu glauben, dan sy defendiern sich tappfer, aber es wierdt ihnen bald die Curagie vergehen, wan unsz anderst ihr Succurs in kein Confusion bringt, welches wier mit gottes hüllff niht verhoffen. Der General Veldt Marschalkh graff Stornberg alhieiger Commandant ist alhero gebracht, welcher van einer Kugl plesiert worden, und ein finger van der recht handt wegkh geschossen worden, aber niht gefährlich. Der spanische feyer wergker ist auch alhero gebracht worden, welcher wegen seiner ungeseligkeit niht lenger aldorthen bleiben können. Vor 2 tagen haben die unserigen ein lange Mina sprengen lassen welche weith hinein auff ihren Plaz gangen, undt undther ihr Maur welche solte gueten effect gethan haben, und die Mauer weith gesprengkt, und dordurch denen unserigen ein weg eröffnet. In Suma Sumarum, wier erwardten alle augenblik einen Curier, oder den Hertzog van Neüburg herauff, mit gueten Zeitungen.

Das der General Schulz in Croathen mit Todt abgangen, werden Euer Excellens zweiffels ohne schon vernomben haben. Die Venezianer haben obermohl die Vessung Modon in Morea erobert, zu disem Ende hot man bey den hiessigen Hoff vor 3 tagen das Te Deum laudamus gesungen. Die Pohloken un Muscauter seindt auh schan in feldt, findten aber keinen feindt, aber sy sollen undter Offen kumben. Unsere hern Croothen die seindt noh fleissig zu Hausz, und wissen auh van keinen feindt.»

⁹⁹⁾ 1686 augusztus 17. Bécs. Korlatovics László levele. Körmend, missilisek.

¹⁰⁰⁾ 1686 augusztus 18. Bécs. Lachenheimb L. levele. A Dünnewald és a nagyvezér közti ütközetről írva említi: »Alwo mit Gottes Hülf in die 3000 Janizarn Todt gebliben und über 200 gefangen worden, darbey 24 fandl erobert und 12 stugkh, bey einen jeden Janitscharen hat man gefunden 3 Granaten und ein schaufl, bein theill ein krampen, weliche in willens sein gewesen mit Succurs in Offen zu khumben«, amí azonban nem sikerült. Ugyanott.

¹⁰¹⁾ 1686 augusztus 19. »Datum ex castris ad Ersci positis.« Gr. Batthyány Ádám levele atyjához. Ugyanott.

¹⁰²⁾ Ugyanezen levél utóiratában Ádám gróf ezeket írja: »P. S. Szinten hogy el végeztem volna levelemet érkezik Sági uram Nagyságod levelivel, de az katonákbul senkit sem hozot magával. Bizony még az szökség miat még várhaták volna azt az kevés ödöt még az fizetis el érkezik, mert sokan liztettek, éléseket itt el atták ugy szöktek el, hogy igazán még valjam nem keves panaszom lesz Nagyságod előtt Isten haza vivén némelj tisztelőire Nagyságodnak, az kik nemhogy tartóztaták volna az katonaságot, de inkább magok csináltak bontakozásokat.« Ugyanott.

¹⁰³⁾ 1686 augusztus 26. Kismarton. Eszterházy Pál nádor levele Batthyány Ádámhoz. »Kegyelmed decima quinta huius költ levelét vévén, mit irion még értetem: azutátul foghást ugy hiszem történetek sok állapotok, mellyek én előttem még nem constálnak. És minthogy itten ollyan hírek hallatnak, hogy az Feő vezér succursust keüldvén bé Budára, maga Feier várrá ment véle léveő Táborral edgyeütt s rablany készül. Mely ha ugy vagyone vagy sints? keözelebb lévén ottan kegyelmed, bizonyossabbat halhat és engem rolla hová hamarább tudoséttany (kérem) ne nehesztellyen, tudhassam magamat mihez alkalmasztatnom.« Ugyanott.

¹⁰⁴⁾ 1686 augusztus 23. Győr. Komáromi István levele. Ugyanott.

¹⁰⁵⁾ 1686 szeptember 1. Bécs. Lachenheimb L. levele gr. Batthyány Kristófhöz. »Neües weisz ich Euer Excellens nihts schreiben, alsz das gestern nohmittag ein Curier van Offen ankumben mit bringendt, das vergangenen Pfingstag die Türkhén mit 5000 man auff die unserigen losz gangen und auff 3 orthén angriff gethan, mit der Meinung, die unserigen in Confusion zu bringen und dardurch ein Succurs in Offen zu bringen, alsz haben bey 500 Janitscharen, in wehenden action comandiert, in Offen zu lauffen, vermeinendt es wierdt ihnen also von statten gehen, alsz neulich, wie sye die 140 Man hinein gebracht haben, ist ihnen aber dismohl niht van statten gangen, sondern seindt die 500 Janitschorn dergestolten denen unserigen in die Nay und undter unsere Linea kumben, das sy niht gewust solten, wo sy aus oder ein wohlen und habent die unserigen also gehözt, das alle 500 Todt gebliben. Eben zu dieser Zeith sein die ausz Offen auch mit 200 man ausz gefohlen, weliche aber van denen unserigen wohl empfangen, und vill Türkhén nider gemaht und also widerumben repoulsiert werden, der feindt hat sich gleich wider zuruck reteriert, welichen die Ungorn nohgesezt hoben und noh niht wissendt was weiters geschehen ist, der General Merssi ist tödtlich blesiert worden, und hot 3 hüb übern kopff bekumben, und im ein schulter geschossen worden. In Summa wüer verhoffen zu Gott Offen bolt in unsere händt zu bekhumben, dan der Herr General Schaffenberg ist schon würklich mit 15.000 Man teütschen und Vngorn noher Offen ankumben, alsz wierdt man iezt mit Ehrnst die Vessung angreifen, wasz mir der herr groff Johannes Draskowiz ausz Croothen schreiben thuet...« Ugyanott.

¹⁰⁶⁾ 1686 szeptember 2. Szalónak. Batthyány Kristóf gróf levele Ádám fiához. Ugyanott.

¹⁰⁷⁾ 1686 szeptember 4. Győr. Zichy István levele gr. Batthyány Ádámhoz. »Az kigyelmed 29. irot kedues leuelet ueuen, mille gratias még his hogy az oda ualo occurentiákrul uigastalni nem nehestelt, már Budának mégh utedletis értuén legh elsöben Pricz Commerci által, ...«, azután folytatja, hogy csak várjuk tovább való szerencsés progressusinak híret. Draskovics uram kedvesével Celben ment, innet fegyverrel hadakozni akarván hazánkért, »örömben nemis tudok mit írnom s hisem

Istent ha közelgetni fogh Kigyelmed Feheruárhoz mezőbenis fogh uduarolhatni kegyelmednek az, a ki mindenekben uáruán az kegyelmed paranczolattiát marad mindenüt...« stb. Ugyanott.

¹⁰⁸⁾ 1686 szeptember 7. Ad Prata Beatae Virginis. Esterházy Pál levele. Ugyanott.

¹⁰⁹⁾ 1686 szeptember 7. Veszprém. Babocsay Ferenc levele. Ugyanott.

¹¹⁰⁾ 1686 szeptember 17. Ex castris ad Pápa positis. Petneházy Dávid levele.

Ugyanott.

¹¹¹⁾ 1686 szeptember 21. Bécs. Lachenheimb L. levele. »Neües weisz ich Euer Excellenc niht zu berihten, alsz das unsere köyserliche armee 8 meill undter oFFen stehet und demonstriert, das ihnen niht müglich seye lang aldorten zuverbleiben, ausz ursachen, weil sye an hoy und holz grossen obgang hoben, zu disen Ende haben sye sich auff 2 oder gohr 3 theill vertheilt hin und wider den feündt ein obbruch zu thuen, den sagen noh aber werden die unserigen niht lang in feldt compiern, sondern sich bolt in Windter quartier begeben undt nihts notabels mehr tentiern, dan alhier kumben töglich souill officier und gemeine Soldothen noher Wienn, das niht zu beschreiben, welche ein hauffen Türkhen und weiber herauff bringen, und die ganze statt dormit belegen das ertlich wohl ein unglighk durch die selben endtstehen mechte, wie es dan auch diser tag geschen ist, das sy den Passauer hoff haben anstehen wollen, so aber die unserigen gleich woher genomben. Item ein gewisser grof Zinzendorff, der hot vergangene wohen seine gutscher und vorreither auff landt umbs hey geschigkht herein zu führn, mit welihen 2 Türkhen mit gefohrn zu hellffen, diselbigen hoben den gutscher undt vorreitter die gurgl obgeschniten, ihre kleider durch gangen, zu disem Ende hot man alhier auszgeblossen, das alle die Türkhen sollen van Wienn obgeschofft werden, der herr Cardinal Kollonitsch aber hat den roth geben, soliche widerumben in Türkhey zu schigkhen und dorfür die Christen ausz zu lesen, wosz aber derselbe vor einen Nuzen hoben wierdt, ders kaufft hat, losze consideriern. In Summa ich kan niht beschreiben, wie vill türken alhier sein, und wie sy geholten werden, besser alsz die Christen, und mehr freyheit, das sih die schellmen ganz übernohmben hoben, und keinen Christen mehr achten. Wie es fehrner gehen wierdt, wierdt unsz die Zeith geben.« Ugyanott.

¹¹²⁾ 1686 október 8. Keszthely. Tóti Lengyel János levele. Ugyanott.

¹¹³⁾ 1686 október 13. Egerszeg. Gyenesy (Gienesy) Gergely levele. Ugyanott.

¹¹⁴⁾ 1686 december 16. Bellatinc. Némethy Péter levele Battyány Ádámhoz.

Ugyanott.

¹¹⁵⁾ 1686 december 19. Grác. Böytös István SS. T. Doctor levele. Ugyanott.

¹¹⁶⁾ 1686 december 24. Kaposvár. Csány Bernárd levele, ugyanott. Itt említjük meg, hogy Buda és Pécs ostromában részt vett gyöngyösi Nagy Ferenc fia, Nagy Zsigmond is, aki 1690 szeptember 9-én Nemptiből kelt levelében emlékezteti Batthyány Ádámot, hogy Nagyságod maga szemével méltóztatott látni, hogy »mind Budárul, s mind Pécsrül minemü Lázár formára hoztanak haza.« Ugyanott.